

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Historický ústav Filozofické fakulty

Diplomová práce

Polemika o lidských právech mezi E. Burkem a T. Painem

Autorka práce: Markéta Gregorová

Vedoucí práce: doc. PhDr. et Dr. phil. Ivo Cerman, Ph.D.

Studijní obor: Učitelství anglického jazyka a dějepisu pro 2. stupeň ZŠ

Ročník: 3.

České Budějovice 2016

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponenta práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 28. července 2016

Poděkování

Chtěla bych poděkovat svému školiteli panu doc. PhDr. et Dr. phil. Ivo Cermanovi, Ph.D. za trpělivost a za ochotu mi vždy pomoci a vyjít vstříc i za cenné připomínky a rady při vedení mé diplomové práce. Vřelé díky patří i моým rodičům, kteří mě v průběhu studia vždy podporovali.

Anotace

Diplomová práce se zabývá slavnou polemikou o výkladu Francouzské revoluce mezi Thomasem Painem a Edmundem Burkem. Tato polemika je zasazena do kontextu anglické debaty o revoluci. Ta začala Priceovým kázáním k výročí Slavné revoluce (*On the Love of our Country*, 1789), které bylo impulzem k napsání slavného pamfletu *Reflections on the Revolution in France* od Burka. Na něj reagoval Paine s textem *Rights of Man*, ve kterém vyložil svoji filozofii lidských práv. Pozornost je soustředěna na rozdílný výklad pojetí práv u obou autorů.

Annotation

This diploma thesis deals with the famous controversy concerning interpretation of the French Revolution between Thomas Paine and Edmund Burke. This controversy is put into context with English debate on the revolution, which commenced with Price's sermon (*On the Love of our Country*, 1789). Burke responded with his work *Reflections on the revolution in France* to that and subsequently Paine reacted with a text *Rights of Man*, in which he expounded his philosophy of the rights of man. The focus concentrates in the diverse interpretation of the concept of human rights with both authors.

Obsah

I. Stav dosavadního bádání.....	8
I. 1. Přehled bádání a literatury v domácím dějepisectví.....	8
I. 2. Polemika mezi Burkem a Painem v kontextu angloamerické historiografie.....	13
I. 3. Pramenná základna.....	21
II. Debata o revoluci v Británii.....	23
II.1. Britský radikalismus a debata o Americké revoluci.....	23
II.2. <i>A Discourse on the Love of Our Country</i>	24
II.3. Pamfletová válka.....	25
III. Edmund Burke a jeho koncept práv.....	27
III. 1. Život a dílo Edmunda Burka.....	27
III. 2. <i>Úvahy o revoluci ve Francii</i>	30
III.2.1. Kritika Priceova kázání a odmítnutí Francouzské revoluce.....	31
III.2.2. Kritika práv člověka.....	33
III.2.3. Občanská společnost.....	34
III.2.4. Ústava.....	35
III.2.5. Šlechta a náboženství.....	36
IV. Thomas Paine a jeho pojetí lidských práv.....	38
IV.1. Život a dílo Thomase Paina.....	38
IV.2. Koncept lidských práv v prvním díle <i>Práv člověka</i>	41
IV.2.1. <i>Země patří živým</i>	42
IV.2.2. Interpretace Francouzské revoluce.....	43
IV.2.3. Pojednání o původu práv člověka.....	45
IV.2.3.1. Výchova lidstva a povinnosti člověka.....	46

IV.2.3.2. Přirozená a občanská práva.....	47
IV.2.4. O původu vlád.....	49
IV.2.5. O společenské smlouvě a o ústavě.....	50
IV.2.6. Srovnání francouzské a britské ústavy.....	51
IV.2.7. Další interpretace událostí ve Francii.....	53
IV. 2.8. <i>Deklarace práv člověka a občana</i>	53
IV.2.9. Závěr prvního dílu <i>Práv člověka</i>	54
IV.3. Druhý díl <i>Práv člověka. Spojení principu a praxe</i>	55
IV.3.1. Společnost a civilizace.....	56
IV.3.2. Systémy vlád a ústava.....	56
IV.3.3. Paine a jeho přístup k chudobě.....	57
V. Závěr	59
VI. Použité prameny a literatura	63
VI.1. Vydané prameny.....	63
VI.2. Sekundární domácí literatura.....	65
VI.3. Sekundární zahraniční literatura.....	67

I. Stav dosavadního bádání

I. 1. Přehled bádání a literatury v domácím dějepisectví

Téma polemiky mezi Burkem a Painem stojí mimo okruh zájmu české potažmo středoevropské historické obce. S osobami Burka a Paina odděleně se však setkáváme již v polovině devatenáctého století v pracích z oboru literární historie. Tento zájem je spojován s vydáváním dějin anglické a americké literatury a anglických čítanek. Národní obrozenec a novinář Jakub Malý (1811-1885) byl plodným překladatelem se zájmem o historii. Tento obdivovatel a překladatel Shakespeara svými překlady českému čtenářstvu zpřístupnil *Mignetovy Historie revoluce francouzské* (1849)¹ či osobu *Napoleona Bonaparte* (1848, 1849).² Jeho zájem o angloamerický svět se projevil vydáním několika prací o dějinách Spojených států amerických, anglické čítanky a rukověti.³ Nárůst publikací týkajících se osob Burka a Paina souvisí se vznikem oboru anglistiky u nás. Jejím zakladatelem byl roku 1912 český jazykovědec, literární kritik a spoluzakladatel Pražského lingvistického kroužku Vilém Mathesius (1882-1945). Od té doby vyšlo několik dějin anglické literatury a čítanek pro studenty anglistiky, jejichž součástí byly i texty dvou významných anglických filozofů Burka a Paina.⁴ Za zmínku stojí dvoudílné česky psané *Dějiny anglické literatury* Zdeňka Stříbrného (1922-2014). Autor stručně zmiňuje „ideové vření“, které způsobila Francouzská „buržoazní“ revoluce v Anglii a společnost se tak rozdělila na „přátele a nepřátele revoluce“.⁵ Burka jen letmo zmiňuje jako slavného parlamentního řečníka, který byl v opozici proti Francouzské revoluci. Více prostoru věnuje postavě Paina, kterého považuje za zástupce pokrokového písemnictví. Stručně charakterizuje jeho roli

¹ Jedná se o první překlad monografie zasvěcené Francouzské revoluci u nás.

² František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997, s. 318-319.

³ Jakub MALÝ, *Amerika od času svého odkrytí až na nejnovejší dobu I-VI*, Praha 1853-1857; TÝŽ, *Soustátí severoamerické a jeho ústava* Praha 1875; TÝŽ, *Amerika*, Praha 1882; TÝŽ, *Anglická čítanka*, Praha 1872.

⁴ Vilém MATHESIUS, *Dějiny anglické literatury. Od zavedení knihtisku až po realistický román 18. století*, Praha 1933; Bohumil TRNKA, *Dějiny anglické literatury*, Praha 1963; Ivan POLDAUF a kol., *Anglická čítanka*, Praha 1947; Martin PROCHÁZKA – Zdeněk STŘÍBRNÝ, *Slovník spisovatelů: anglická literatura*, Praha 1996; Z. STŘÍBRNÝ, *Dějiny anglické literatury I- II*, Praha 1987.

⁵ TAMTÉŽ s. 346.

v Americké a Francouzské revoluci. Stříbrný, ovlivněný marxistickou interpretací Francouzské revoluce, vyzdvihuje význam Painova díla *Agrarian Justice* (1797), ve kterém podle něj Paine „ostře kritizuje feudálně buržoazní majetkové poměry“. Spis *Rights of Man* představuje jako odpověď na kontrarevoluční výpady anglických politiků, v němž se Paine opírá o učení francouzských osvícenců a snaží se obnovit svobodné zákony přírody pošlapané feudální tyranii.⁶ V dějinách americké literatury není nikdy opomenut Painův pamflet *Common Sense*, který podle Martina Procházky kolonisty přesvědčil o nutnosti nezávislosti a položil základy pro přijetí Deklarace nezávislosti.⁷

Dějiny anglické a americké literatury z devatenáctého a počátku dvacátého století představily osoby Burka a Paina odděleně. S tématem polemiky mezi nimi se na počátku dvacátého století setkáváme i v oblasti oboru filozofie. Filozof, pedagog a první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937) začal od roku 1913 v němčině vydávat své nejrozsáhlejší dílo *Rusko a Evropa*, které obsahuje historické, filozofické a literární studie o Rusku.⁸ V kapitole nazvané *Demokracie a revoluce* pojednává o Francouzské revoluci a Paina považuje „...za vzor moderního, demokratického, uvědoměle pokrokového revolucionáře...“⁹ a za obhájce demokracie a republiky. Masaryk velebí revolucionáře Paina a jeho díla *Age of Reason* a *Rights of Man*, která ilustrují snahu té doby o proklamaci lidských práv.¹⁰ Zmiňuje i diskuzi o francouzské revoluci, ve které se filozofové a politici snažili určit její podstatu: „Pouční jsou právě odpůrci revoluce - ...v Anglii Burke...“¹¹ Kniha se primárně zabývá duchovními proudy v Rusku, ale i přesto jsou Masarykovy zmínky o Painovi a Burkovi, i když jen letmé, důkazem povědomí o roli Thomase Paina ve Francouzské revoluci a její reflexi v Anglii. Na Masaryka pak navazuje představitelka evangelického disentu, filozofka a teoložka Božena Komárková (1903-1997).¹² Lidská práva týkající se

⁶ TAMTÉŽ, s. 349.

⁷ M. PROCHÁZKA, *Lectures on American Literature*, Praha 2002, s. 53.

⁸ Tomáš Garrigue MASARYK, *Rusko a Evropa I-III*, Praha 1995-1996.

⁹ TAMTÉŽ, s. 414.

¹⁰ TAMTÉŽ, s. 154.

¹¹ TAMTÉŽ, s. 407.

¹² Božena KOMÁRKOVÁ, *Původ a význam lidských práv*, Praha 1990; TÁŽ, *Sekularizovaný svět a evangelium*, Brno 1992; TÁŽ, *Lidská práva*, Benešov 1997.

francouzské revoluce zahrnuje ve svém stěžejním díle *O původu a významu lidských práv*. Původ lidských práv úzce spojovala s křesťanstvím, zvláště v jeho reformované podobě. Základní podobu lidským právům udávalo Desatero. Vedle křesťanství vidí další kořeny lidských práv v přirozeném právu ve vývoji od stoiků až po osvícenské myslitele. Za významný mezník považuje americkou revoluci a Virginskou deklaraci práv z roku 1776, která představuje zrod myšlenky lidských práv. Francouzská deklarace práv člověka a občana je podle ní neoriginální a je z velké části opsána z Virginské deklarace. Ve svém díle se zmiňuje o Painovi, kterého považuje za přímého pokračovatele Johna Locka.¹³ V souvislosti s dějinami lidských práv se v současnosti tématu věnuje historik zabývající se morální a politickou filozofií evropského osvícenství Ivo Cerman. Ve svých studiích objasňuje teorie o lidských právech v období novověku.¹⁴

Mezi historické práce, které reflektují osoby Burka a Paine či alespoň zmiňují existenci polemiky mezi nimi, lze zařadit monografie o Francouzské a americké revoluci. Již v padesátých letech minulého století vyšla vynikající studie Květy Mejdrické (1920-2000) reflektující ohlas Francouzské revoluce.¹⁵ Ačkoliv se práce primárně věnuje Habsburské monarchii, autorka informuje o pozitivním ohlasu revoluce v Anglii. Představuje dvě anglické společnosti, Společnost revoluce 1688 a Společnost pro ústavní informace, které velebyly Francouzskou revoluci a srovnávaly ji s anglickou Slavnou revolucí, různé nově vzniklé organizace středních vrstev a zásah revoluce do dělnické třídy. Burkovy úvahy nazývá protirevolučním dílem, ve kterém Burke vědomě zkusil nebezpečí revoluce, a na které úspěšně odpověděl Paine svými *Rights of Man*. Podle Mejdrické se revoluce v Anglii projevila v ideologické oblasti (viz polemika mezi Burkem a Painem) a snahou o parlamentní reformy levého křídla whigů, jehož hnutí zasáhlo radikály, buržoazii i proletariát. Dílo o ohlasu Francouzské revoluce v Čechách, přestože poznamenané marxistickým dogmatem padesátých let, je i přesto přínosným

¹³ Ivo CERMAN, *Božena Komárková – odboj, disident a lidská práva*, Paměť a dějiny 4, 2013, s. 27-39, zde s. 36.

¹⁴ TÝŽ, *Kdo byl první? K metodě a předmětu lidských práv*, Opera historica 16, 2015, č. 1, s. 9-36; TÝŽ, *Lidská práva v rakouském osvícenství. Wolff, Martini a Windischgrätz*, ČČH 111, 2013, s. 300-334.

¹⁵ Květa MEJDRICKÁ, *Čechy a Francouzská revoluce*, Praha 1959, s. 63-65; k ohlasu Francouzské revoluce na Moravě srov. Michael VAŇÁČKA, *Francouzové a Morava v době Velké francouzské revoluce koaličních válek*, Brno 1965.

příspěvkem k dané věci. Zájem o Francouzskou revoluci neumkl ani po roce 1989. Za zmínku stojí kniha Miroslava Hrocha a Vlasty Kubišové.¹⁶ Při zkoumání vlivu Francouzské revoluce v Anglii došli k závěru, že zde revoluce našla více sympatií, než v jakékoli jiné zemi. Tyto sympatie se projevovaly agitací anglických radikálů, jejichž hnutí mělo domácí kořeny (Slavná revoluce). Francouzská revoluce byla pro ně inspirací a potencionálním spojencem.¹⁷ Kniha je protkána úryvky z Burkeových *Reflections* a Painových *Rights of Man*, jejichž funkce je zde ilustrativní, neboť autoři díla neinterpretují, ale zabývají se spíše politickými dějinami. Představitelkou bádání o Francouzské revoluci na současné domácí scéně je historička sociokulturních a intelektuálních dějin Daniela Tinková.¹⁸ Ta považuje filozoficko-politické traktáty a pamflety (např. *Zdravý rozum* od Paina) za důležitý pramen nejen o revolučních událostech, ale také o náladách a emocích současníků revoluce. K ohlasu revoluce v Anglii autorka v podstatě přejímá to, co bylo napsáno u Mejdřické. Burke představuje jako prvního teoretika „kontrarevoluce“, který události ve Francii kritizoval z pozice (konzervativního) liberalismu a postavil proti sobě nekrvavou Slavnou revoluci, která těžší z pozitivních tradic, a revoluci ve Francii.¹⁹ Tinková však jejich díla a myšlenky blíže nezkoumá.

Osobnost a dílo Paina reflektují i historické práce o americké revoluci. V období komunistické vlády se česká historiografie americké revoluci spíše vyhýbala. V padesátých letech minulého století vyšla studie Josefa Polišínského²⁰ a v sedmdesátých letech napsal Jan Navrátil dějiny USA²¹. Paine podle Navrátila „zformuloval revoluční ideologii...hlásající přirozenou rovnost a stejná práva všech lidí.“²² V osmdesátých letech se ještě objevuje populární knížka o dějinách USA ...a

¹⁶ Miroslav HROCH – Vlasta KUBIŠOVÁ, *Francouzská revoluce a Evropa*, Praha 1990.

¹⁷ TAMTÉŽ, s. 277-298.

¹⁸ Daniela TINKOVÁ, *Francouzská revoluce*, Praha 2008; TÁŽ (ed.), *Zrození občana. Antologie textů z Francouzské revoluce*, Praha 2015; Claire MÁDL – D. TINKOVÁ, *Francouzský švindl svobody. Francouzská revoluce a veřejné mínění v českých zemích*, Praha 2012; TÁŽ, *Revoluční Francie 1787-1799*, Praha 2008.

¹⁹ TAMTÉŽ, s. 290-291.

²⁰ Josef POLIŠENSKÝ, *Benjamin Franklin a první americká revoluce*, Praha 1956.

²¹ Jan NAVRÁTIL, *Stručné dějiny USA*, Praha 1977.

²² TAMTÉŽ, s. 49.

*překročil řeku Delaware.*²³ Po roce 1989 vydal novinář Ivan Brož populárně-životopisná díla o Jeffersonovi a Washingtonovi.²⁴ Současné bádání o americké revoluci završují dva čeští historici, Josef Opatrný a Svatava Raková.²⁵ Tyto práce především zdůrazňují roli Painova spisu *Common Sense* a jeho význam pro americkou revoluci. Nicméně Painovy evropské spisy (např. *Rights of Man*) nezmiňují.

Doposud zmíněné publikace se nicméně tématu polemiky o lidských právech týkají jen povrchově, jestli vůbec. Ideologické práce o Francouzské a americké revoluci vykreslují Paina jako slavného revolucionáře a Burkeovi nevěnují téměř žádnou pozornost. Dějiny politického myšlení u nás nemají tradici. Situace se začala měnit v polistopadovém období, kdy se u nás začal vyvíjet obor politologie. Jediný samostatný příspěvek o polemice mezi Burkem a Painem u nás představuje devítistránkový počín vysokoškolského pedagoga politologie a politické filozofie Rudolfa Kučery. Do sborníku *Lidská a přirozená práva v dějinách* přispěl kapitolou *Edmund Burke a Thomas Paine: slavná kontroverze o lidských právech.*²⁶ Zde líčí obsah a podstatu polemiky mezi Burkem a Painem. Stručně charakterizuje osobnosti obou myslitelů. Představuje Painovu cestu životem, jeho účast na dvou klíčových revolucích, americké a francouzské, jeho dílo a inspirační zdroje. Paina považuje za Lockova pokračovatele, neboť argumentuje na základě přirozených práv. Burka líčí jako praktického politika, který sdílí své názory s Montesquiem a s principem uvádění práva a ústavních institucí do souladu s životními poměry občanů. Kučera objasňuje jejich odlišné pojetí přirozených práv a názory na státní politiku. Zároveň upozorňuje, že Burkovy *Reflections* nebyly přímou kritikou Francouzské revoluce, nýbrž byly reakcí na Richarda Price a názory, že by se Anglie měla udat stejným směrem jako Francie.²⁷

²³ Miroslav HONZÍK – Hana HONZÍKOVÁ, *...a překročil řeku Delaware*, Praha 1988.

²⁴ Ivan BROŽ, *George Washington*, Praha 1994; TÝŽ, *Thomas Jefferson ještě žije: o životních osudech autora Deklarace nezávislosti, třetího prezidenta USA, a česko-amerických kontaktech jeho doby*, Plzeň 2001.

²⁵ Josef OPATRNÝ – Svatava RAKOVÁ, *USA*, Praha 2003; TÁŽ, *Podivná revoluce. Dlouhá cesta Američanů k nezávislosti (1763-1783)*, Praha 2005.

²⁶ Rudolf KUČERA, *Edmund Burke, Thomas Paine: slavná kontroverze o lidských právech*, in: A. Havlíček (ed.), *Lidská a přirozená práva v dějinách*. Ústí n. Labem 2014, s. 128-136.

²⁷ Srov. TÝŽ, *Politologická historie demokracie*, Ústí n. Labem 2012; TÝŽ, *Thomas Paine, život ve jménu přirozených práv člověka*, in: Ch. Hitchens, *Thomas Paine a jeho práva člověka*, Praha 2007, s. 11-18.

Tento výzkum, ač povrchový a velmi stručný, představuje první vlaštovku v bádání o polemice o lidských právech u nás.

I. 2. Polemika mezi Burkem a Painem v kontextu angloamerické historiografie

Téma polemiky o právech mezi Burkem a Painem stálo mimo okruh zájmu badatelů devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Francouzská revoluce byla identifikována s agendou filozofů a revolucionářů za racionální uvažování, rovnost, svobodu a práva člověka. Tyto hodnoty však byly zpochybňovány ve světle událostí Teroru. Následně rozprava o lidských právech mezi Burkem a Painem v historických pracích o Francouzské revoluci ustoupila do pozadí ve prospěch prací, které revoluci zkoumaly na základě ekonomických a společenských vztahů. Tyto vztahy byly orámované termíny socialismus, sociologie či politická ekonomie. Téma polemiky o lidských právech mezi Burkem a Painem začalo britské a americké badatele zajímat až v polovině minulého století.²⁸ Z důvodu velké šíře zahraniční literatury se obraz polemiky mezi Burkem a Painem v angloamerické historiografii soustředí na práce o dějinách lidských práv, na studie věnované výhradně tématu polemiky mezi Burkem a Painem (Fennessy, Canavan, Levin), na angloamerické práce reflektující debatu o Francouzské revoluci v Anglii a na závěr i na životopisná díla Burka a Paina.

Pozornost předkládané práce je zaměřená na polemiku o lidských právech, proto je podstatné vzít v úvahu, jakým způsobem vytěžila tuto debatu literatura o dějinách a vývoji lidských práv. Po roce 1945 došlo k oživení zájmu o lidská práva pod dojmem totalitních režimů a druhé světové války. V roce 1948 byla přijata *Všeobecná deklarace lidských práv*. Idea lidských práv byla vzkříšena a došlo k rozvoji dějin idejí lidských práv. Nicméně práce o dějinách lidských práv se debatou mezi Burkem a Painem nezabývají, ani nevyzdvihují její význam. Velké pozornosti se přesto dostává samotnému Painovi. Je oslavován jako významný představitel osvícenství, který stál u zrodu vize mezinárodních lidských práv. Lauren ve své práci o vývoji lidských práv vykresluje Paina jako ochránce lidských práv proti útokům na koncept přirozeného

²⁸ Drtivá většina autorů je britského a amerického původu. Někteří badatelé zmínění v následující kapitole však nemají britské či americké občanství, nicméně jejich práce jsou psány anglicky a tedy je lze zařadit do angloamerického mezinárodního historického diskurzu.

práva z per Burka či Jeremyho Bentahma.²⁹ Pamflet *Práva člověka* nazývá největším bestsellerem v Anglii po Bibli. *Úvahy* jsou charakterizovány jako útok na Francouzskou revoluci a Deklaraci práv člověka a občana.³⁰ I další práce o dějinách lidských práv považují Paina za významného politického myslitele. Paine je zde prezentován jako hlavní představitel myšlenky lidských práv v době osvícenství.³¹ Tyto práce oceňují myšlenku lidských práv v díle Paina především proto, že psal anglicky. Jeho dílo je tudíž lehce dosažitelné pro mnoho badatelů na rozdíl např. od latinsky či německy psaných prací Immanuela Kanta.

Na obnovený zájem o lidská práva v šedesátých letech reagují i příspěvky k dějinám idejí, které se soustřeďují výhradně na polemiku mezi Burkem a Painem. Mezi ně patří původně rigorózní práce od belgického licenciáta politických a společenských věd Fennessyho.³² Na něj pak navazuje americký politolog Canavan svým článkem.³³ Nejnovějším počinem je kniha amerického politologa Levina.³⁴ Kromě antologií textů k debatě se jedná o jediné tři příspěvky k polemice o právech mezi Burkem a Painem. Následující část představí obraz debaty v těchto třech klíčových dílech.

První a v podstatě jedinou studii zabývající se Burkem, Painem a jejich pojetím lidských práv ve spisech *Reflections on the Revolution in France* a *Rights of Man, Part I* zůstává práce od Fennessyho. Fennessy zvažuje debatu o Francouzské revoluci v Anglii jako teoretickou diskuzi o právech a vládě. Fennessy studuje, co si pod pojmem lidská práva představovali Burke a Paine a jaké místo zastával koncept lidských práv v jejich politické filozofii. Knihy Burka a Paina vidí jako práce

²⁹ Jeremy Bentham (1748-1832) je považován za zakladatele utilitarismu. V eseji *Nonsense upon Stilts* nazývá přirozená práva rétorickým nesmyslem, který je zneužíván k ospravedlnění revolucí a vede k nebezpečné anarchii.

³⁰ Paul Gordon LAUREN, *The Evolution of International Human Rights. Vision Seen*, 3. vyd., Philadelphia 1998, s. 19-24.

³¹ Např. Micheline R. ISHAY (ed.), *The Human Rights Reader*, New York 2007, s. 126.; TÁŽ, *The History of Human Rights: From Ancient Times to the Globalization Era*, Los Angeles 2004, s. 84-99.

³² R. R. FENNESSY, *Burke, Paine, and the Rights of Man: A Difference of Political Opinion*, Hague 1963.

³³ Francis CANAVAN, *The Burke-Paine Controversy*, *Political Science Reviewer* 6, 1976, s. 387-420.

³⁴ Yuval LEVIN, *The Great Debate: Edmund Burke, Thomas Paine, and the Birth of Right and Left*, New York 2014.

reflektující soubor jejich politických principů (práva), jež jsou aplikovaná ve Francii a teoreticky aplikovatelná v Anglii. Fenessyho důležitou premisou je odmítnutí faktické existence kontroverze mezi jejími hlavními aktéry. Jejich díla zvažuje jako dva příspěvky určené anglické společnosti, která pouze vyjadřují dvě rozdílná hlediska. Fenessy představuje opačné role Burke a Paine. V politické rovině je Burke konzervativce a Paine rebel, ale v intelektuální rovině jsou jich role opačné. Paine se jeví jako zastánce politického myšlení jeho doby založeném na přirozeném právu. Zatímco Burke představuje něco nového, odmítá a kritizuje koncept přirozeného práva.³⁵

Polemika o lidských právech byla přitažlivá také pro americké politology a politické teoretiky, kteří ve svých dílech o polemice mezi Burkem a Painem reagují na aktuální problémy americké politiky. Důležitý příspěvek k debatě o lidských právech představuje článek amerického křesťanského myslitele a politologa Canavana. Canavan z velké části vychází z Fenessyho studie a přejímá jeho názor, že se žádná kontroverze nekonala. Zároveň souhlasí s názorem Cobbana i Fenessyho, že *Práva člověka* nepředstavují hodnotný příspěvek k politické teorii. Dílo považují za vynikající příklad politického žurnalistu a agitace. Cílem autora bylo prostřednictvím sporu o právech mezi Burkem a Painem ukázat nedostatky liberální politické filozofie založené na právech. Autor sympatizuje s Burkeovými názory na politiku. Přesto je článek ukázkou zevrubné analýzy jejich pojetí práv a vlády. Paine řadí do tradice přirozeného práva v politickém myšlení, která mu poskytuje intelektuální základ jeho prosazování suverenity lidu. Účel státu je u něj zredukován na otázku práv. Základními precedenty Painovy politické teorie spatřuje v právech člověka, souhlasu všech lidí a společenské smlouvě. Pro Burkea je naopak státní zřízení ospravedlněno na základě racionálních morálních cílů a je podmíněno konvencí a minulostí. U Burkeho politického myšlení Canavan zdůrazňuje jeho pojetí ústavy státu jako celkovou společenskou strukturu Anglie a fakt, že Burke nepopírá existenci přirozených práv, pouze je považuje za nepodstatné v občanské společnosti, která je podmíněna morálními závazky.³⁶

³⁵ Tuto myšlenku již načrtl ve své knize Alfred COBBAN, *Edmund Burke and the Revolt against the Eighteenth Century: A Study of the Political and Social Thinking of Burke, Wordsworth, Coleridge, and Southey*, London 1960.

³⁶ CANAVAN, *The Burke-Paine Controversy*, s. 387-420.

Nejnovější reakcí na debatu mezi Burkem a Painem a na politický život na americké půdě je kniha amerického žurnalisty a politického analytika Yuvala Levina. Levin je editorem jednoho z nejvýznamnějších časopisů myšlení americké pravice *National Affairs*. Prostřednictvím velké debaty o právech mezi Burkem a Painem, autor představuje genezi politické pravice a levice. Výraz velká debata pro Levina znamená angloamerickou politickou debatu o významu moderního liberalismu, která probíhala již od vzniku USA a Francouzská revoluce ji pouze vystupňovala a nejedná se v tomto kontextu a anglickou debatu o revoluci. Ačkoliv Levin s nadhledem hodnotí Burkovy a Painovy politické myšlenky, autor straní Burkovu přístupu k politickému a společenskému vývoji, což se dá předpokládat, když autor píše z pozice zástupce pravice. Painovu roli v americké revoluci považuje za přemrštěnou. Levin pokračuje v tradičním pohledu na Paina jako na revolučního agitátora a pamfletáře a nepovažuje jej za politického teoretika. Toto dílo stojí a padá na snaze autora dokázat Painův liberalismus a Burkeův konzervatismus jako základ rozdělení pravice a levice v současné americké politice. Autor neanalyzuje koncept lidských práv, ale dokazuje rozdílné názory Burka a Paina na různá témata, např. revoluce a reforma, spravedlnost a řád apod. Nejedná se tedy o důležitý příspěvek k analýze pojetí práv u Burka a Paina.

Vedle prací o lidských právech se debatou zabývají i historické práce. Téma debaty o Francouzské revoluci v Anglii představuje pro britské dějepisce významnou událost. Debata totiž ovlivnila vysokou politiku. Polemika mezi Burkem a Painem je součástí historických knih o ohlasu Francouzské revoluce v Anglii tzv. pamfletové válce a britském radikalismu, dopadem debaty na kulturu, literaturu a politiku.³⁷ Pamfletová válka byla zhruba do poloviny sedmdesátých let minulého století

³⁷ Mezi tato díla patří: Albert GODWIN, *The Friends of Liberty: The English Democratic Movement in the Age of the French Revolution*, Harvard 1979; H. T. DICKINSON, *British Radicalism and the French Revolution, 1789-1815*, New York 1985; Mark PHILP (ed.), *The French Revolution and British Popular Politics*, Cambridge 1991; Pdraig O'BRIEN, *Debate Aborted 1789-91: Priestley, Paine, Burke and the Revolution in France*, Edinburgh 1996; Lisa Plummer CRAFTON (ed.), *The French Revolution Debate in English Literature and Culture*, London 1997; Iain HAMPSHER-MONK, *The Impact of the French Revolution*, Cambridge 2005; Chris EVANS, *Debating the Revolution: Britain in the 1790s*, London 2006; Jane HODSON, *Language and Revolution in Burke, Wollstonecraft, Paine and Godwin*, Hampshire 2007; Will VERHOEVEN, *Americomania and the French Revolution debate in Britain, 1789-1802*, Cambridge 2013; M. PHILP, *Reforming Ideas in Britain: Politics and Language in the Shadow of the French Revolution, 1789-1815*, Cambridge 2014.

představována prostřednictvím antologií textů z let 1789 až 1800.³⁸ Anglický revizionista francouzské revoluce³⁹ je autorem první antologie textů, která je cílená na debatu o revoluci v Anglii a tudíž i na polemiku mezi Burkem a Painem. U antologií od Cobanna a Butlerové jsou důležité úvody, které ukazují jejich pohled na debatu. Cobban spatřuje podstatu debaty v diskuzi o politických právech. Butlerová zdůrazňuje, že se diskuze nevedla o událostech ve Francii, ale soustředila se na britskou společnost. Burke je v těchto pracích tradičně stavěn do středu pamfletové války. *Úvahy* představují počátek tohoto intelektuálního konfliktu, podle Cobbana nejvlivnější politický traktát, který byl kdy napsán. Burke je prezentován jako oponent doktríny zděděného přirozeného práva, kterou Burke přisuzoval Rousseauovi a francouzským filozofům a ne Lockovi. Paine je považován za revolucionáře a radikála, autora pouze jedné z mnoha odpovědí na *Úvahy*, kterou Cobban nepovažuje za nejlepší, ale pouze za nejznámější. Cobban dokazuje, v čem se Burke a Paine rozcházel, např. v argumentaci založené na přirozených právech u Paine a na tradici a užitečnosti u Burka, ale také to, co měli společného. Oba argumentovali na základě historie a jejich práva vycházela ze stejného pramene - od Boha. Oba také uplatňovali utilitarismus osmnáctého století. Antologie textů pamfletové války od Cobbana či Butlerové a další historické práce se však soustřeďují na celou pamfletovou válku a na všechny její účastníky. Avšak Burke a Paine zastávají v této intelektuální válce výsadní postavení, což dokazuje i vydání samostatných antologií věnujících se výhradně jim.⁴⁰

V současnosti nejvýznamnějším centrem pro studium dějin politického a filozofického myšlení osmnáctého století je univerzita Cambridge v Anglii. Z její dílny pocházejí některé z nejaktuálnějších publikací, které se týkají debaty o revoluci v Anglii. Za zmínku stojí monumentální dílo dějiny politického myšlení 18. století.⁴¹

³⁸ Alfred COBANN (ed.), *The Debate on the French Revolution, 1789-1800*, London 1950; Marilyn BUTLER (ed.), *Burke, Paine, Godwin, and the Revolution Controversy*, Cambridge 1984.

³⁹ COBBAN, *The Social Interpretation of the French Revolution*, Cambridge 1964.

⁴⁰ Ray BROWNE (ed.), *The Burke-Paine Controversy: Texts and Criticism*, New York 1963; Robert D. DISHMAN (ed.), *Burke and Paine on Revolution and the Rights of Man*, New York 1971.

⁴¹ Mark GOLDIE - Robert WOKLER (edd.), *The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought*, Cambridge 2006. Kniha je nejnovějším dílem série *Cambridge History Political Thought*. Nabízí komplexní přehled západního politického myšlení v době evropského osvícenství. Zároveň poskytuje nutný kontext vývoje filozofického a politického myšlení v Anglii, Francii a Americe. Dílo obsahuje samostatnou kapitolu *Edmund Burke and the debate on French Revolution*.

Současné bádání dějin politického myšlení osmnáctého století a tedy i debaty o revoluci podléhá paradigmatu intelektuálních dějin. Z pohledu intelektuální historie se ohlas Francouzské revoluce v Británii soustředil na domácí politiku a především na debatu okolo Burkeových *Úvah*. Burkeovy *Úvahy*, prezentované jako odpověď na Priceovo kázání, propojily Francouzskou revoluci s anglickou politikou a nastolily téma lidských práv do centra debaty. Intelektuální historici však v posledních letech kritizují, že se polemice mezi Burkem a Painem dostalo neúměrné pozornosti na úkor ohlasu revoluce např. u filozofů skotského osvícenství či odpovědí ostatních anglických radikálů (Mary Wollstonecraft, William Godwin).⁴²

Výše byl načrtnut vývoj debaty v literatuře poloviny minulého století až do současnosti. Nelze však ponechat stranou životopisná díla obou aktérů, která do jisté míry reflektovala polemiku mezi nimi již v devatenáctém století. Příspěvky na téma polemiky však byly většinou stručné a velmi zaujaté. Autoři zpravidla stranili tomu, kým se ve své knize zabývali. Také samotné interpretace aktérů polemiky prošly v posledních dvou stoletích zásadními proměnami. Z Burka devatenáctého století, který byl vykládán jako liberální utilitář a oponent přirozeného práva se ve dvacátém století stal zakladatel konzervatismu a následovník klasického přirozeného práva. Paine, v devatenáctém století zatracovaný jako ateista a zesměšňovaný jako alkoholik, se stal oslavovaným autorem pamfletu *Common Sense* a zásadním představitelem lidských práv v osvícenství.

Počet biografii zasvěcených Burkovi je překvapivě pomálu v porovnání s vysokým počtem edic jeho díla. Až v polovině dvacátého století totiž došlo k zpřístupnění do té doby neuveřejněných materiálů týkajících se osoby Burka, které badatelům umožnily sepsat podrobnější životopisy. Do té doby byly významnými životopisy z devatenáctého století *Memoir of the Life and Characheter of the Right Honourable Edmund Burke* od Jamese Priora⁴³ a *Burke* Johna Morleye⁴⁴, které

⁴² Anna PLASSART, *The Scottish Enlightenment and the French Revolution*, Cambridge 2015, s. 7; k polemice Burka s dalšími radikály např. Daniel O'NEILL, *The Burke-Wollstonecraft Debate. Savagery, Civilization, and Democracy*, Philadelphia 2007.

⁴³ James PRIOR, *Memoir of the Life and Characheter of the Right Honourable Edmund Burke*, Philadelphia 1925.

⁴⁴ John MORLEY, *Edmund Burke: A Historical Study*, London 1867.

vybudovaly do roku 1950 dominantní utilitářskou interpretaci Burkeova myšlení. Nejlepším politickým životopisem je dvoudílná biografie ze šedesátých let Carla B. Conea.⁴⁵ Nejnovějším dílem o životě a myšlení Burkea je dvoudílné vydání F. P. Locka, které překonává dosavadní biografie.⁴⁶

Interpretace Burkova myšlení, zahrnující nejen jeho politické principy, ale také filozofické a teologické názory, se v průběhu posledních dvou století měnily. Převládající, z velké části britská (Prior, Morley), interpretace pokládala důraz na konkrétní politická fakta a vývoj. Burke byl představován jako utilitář (popř. liberální utilitář, jak ho označil Morley) a oponent přirozeného práva. Jeho odmítnutí zavržení konstituce ve jménu přirozených práv bylo interpretováno jako konzervatismus. Tento výklad se změnil v polovině dvacátého století. Američtí badatelé (Cone, Stanlis) zastávali názor, že Burke zdědil klasický koncept přirozeného práva. Burke byl pokládán za křesťanského státníka, jehož politické přesvědčení odpovídalo etickým normám přirozeného práva.⁴⁷ Tato nová konzervativní interpretace filozofie založené na přirozeném právu je dominantní především v Americe, kde i dnes ovlivňuje konzervativní myšlení. Lock ve svém nejnovějším díle o Burkovi volí střední cestu mezi utilitářstvím a přirozeným právem. Tvrdí, že Burke není konzistentním hlasatelem ani přirozeného práva ani utilitářství. Burke využíval obojího podle potřeby. Podle Locka Burke není filozof, ale praktický politik a řečník a tudíž jsou *Úvahy* dílem jeho přesvědčení a ne filozofie. Současný dominantní výklad Burkovy osoby jej považuje za zakladatele konzervatismu, i když byl členem strany liberálních whigů nebo interpretován jako liberální utilitář.

Základním dílem o životě Paina byla a stále zůstává práce amerického abolitionisty a volnomyšlenkáře Moncure D. Conwaye. Jeho dvousvazkové dílo *Life of Thomas Paine* vyšlo na konci 19. století a je stále pokládáno za klíčovou knihu pro studium života Paina.⁴⁸ Polemikou se Conway zabývá v kapitole věnované *Právům*

⁴⁵ Carl B. CONE, *Burke and the Nature of Politics*, vol. 1, Lexington 1957; TÝŽ, *The Age of the French Revolution*, vol. 2, Lexington 1964.

⁴⁶ F. P. LOCK, *Edmund Burke, Volume I: 1730-1784*, Oxford 1998; TÝŽ, *Edmund Burke, Volume II: 1784-1797*, Oxford 2006.

⁴⁷ Viz Peter J. STANLIS, *Edmund Burke and the Natural Law*, Michigan 1958; který vychází z analýzy Burkeových písemností.

⁴⁸ Moncure D. CONWAY, *Life of Thomas Paine*, New York 1892.

člověka. Conway velkou měrou straní Painovi. Burka nazývá převlekačem kabátů, despotou a hadem, který byl placen Pittovou vládou. Dokonce ho přirovnává k padlému Luciferovi, který se schovává za svou svůdnou genialitou.⁴⁹ V polemice samozřejmě podle Conwaye zvítězil Paine a jeho *Práva člověka*, jejichž hlavním cílem nebylo zničit Burka, ale sepsat ústavu pro anglický národ. Dalším autorem, který se ve své knize zabýval životem a dílem Paina ve dvacátém století je A. J. Ayer.⁵⁰ Mezi Painovými životopisy vyniká dílo A. O. Aldridge, který v knize *Man of Reason* zkoumá Painovu politickou filozofii a také jeho debatu s Burkem.⁵¹ Burke v této debatě podle Aldridge ztělesňoval tradici a Paine rozum.⁵² Nutno dodat, že autor biografie, stejně jako jeho předchůdce Conway, neskryvá svou averzi vůči Burkeovi. Autor poměrně zevrubně popisuje debatu, která řešila odkaz Slavné revoluce 1688, otázky práva lidu volit si své vládce, tradiční a přirozená práva člověka, monarchie apod. Zájem o Paina neupadá ani dnes, kdy jsou stále vydávány kritické edice jeho díla, publikace o jeho životě a myšlení.

Co se týče jeho obrazu v angloamerické historiografii, Paine byl až do devadesátých let devatenáctého století opomíjen. Jeho role v americké revoluci a pamflet *Common Sense* pak blíže objasnily studie již zmíněného Aldridge. Americké práce o Painovi jsou často pojaty jako zkoumání myšlenkové prehistorie deklarace nezávislosti. Americké autory zajímají hlavně práce, které Paine napsal v Americe (*Common Sense, The Crisis I-VIII*). Nicméně jeho evropské písemnosti nejsou tak podrobně zkoumány. V případě Burke-Paine kontroverze je obvykle na prvním místě zkoumán Burke a Paine je pak považován za jednu z odpovědí na *Úvahy*. Paina do centra debaty o revoluci staví Gregory Claeys, který je autorem moderní syntézy jeho politického myšlení.⁵³ Claeys zastává názor, že polemika se netýkala výhradně

⁴⁹ CONWAY, *Life*, s. 279.

⁵⁰ A. J. AYER, *Thomas Paine*, Chicago 1988.

⁵¹ Alfred Owen ALDRIDGE, *Man of Reason: The Life of Thomas Paine*, Philadelphia 1959; TÝŽ, *Thomas Paine's American Ideology*, Newark 1984.

⁵² TÝŽ, *Man*, s. 136.

⁵³ Gregory CLAYES, *Thomas Paine: Social and Political Thought*, London 1989; Dalším autorem, který vyzdvihuje význam Painova díla na úkor Burkea je Christopher HITCHENS, *Thomas Paine a jeho Práva člověka*, Praha 2007; Autor se zaměřuje na Painovo působení v Evropě a na diskuzi mezi Painem a Burkem o lidských právech.

přirozených práv a událostmi ve Francii, ale především otázkou, zda egalitářský republikanismus byl kompatibilní se společností založenou na obchodu a zda by Amerika mohla být imitována v Evropě.⁵⁴

Z výše načrtnutého vývoje vyplývá, že výklad debaty mezi Burkem a Painem v historiografii se v průběhu let proměňoval. Do poloviny dvacátého století se názor měnil v závislosti na tom, zda bylo životopisné dílo věnováno Burkeovi či Painovi. Autoři biografii zpravidla negativně hodnotili oponenta jejich hlavního hrdiny. Od poloviny dvacátého století byla polemika mezi Burkem a Painem součástí antologií textů z období pamfletové války a studií věnovaných britskému radikalismu a ohlasu Francouzské revoluce v Anglii. Současné bádání o pamfletové válce podléhá paradigmatu intelektuálních dějin. Zmíněné práce Fennessyho a Canavana debatu analyzují na základě rozdílných konceptů lidských práv a vlády a společně s nejnovější prací od Levina mají tendenci stranit Burkovým politickým názorům a myšlení. Naopak práce o dějinách lidských práv vyzdvihují Painovo pojetí práv a představují ho jako jediného zásadního myslitele práv v době osvícenství.

V současnosti existuje poměrně rozsáhlá literatura zaměřená na ohlas a vliv Francouzské revoluce v Anglii, britský radikalismus a domácí politiku. Neutuchající zájem historiků a politických teoretiků v novém miléniu svědčí o oblíbenosti a aktuálnosti daného tématu. Avšak jediné příspěvky k pojetí lidských práv v díle *Reflections* a *Rights of Man* představují dizertační práce od Fennessyho z roku 1963 a článek od Canavana z 1976, který z části vychází z Fennessyho. Cílem předkládané diplomové práce je představit české historické obci polemiku o lidských právech mezi Burkem a Painem na základě analýzy *Reflections on the Revolution in France* a *Rights of Man*. Práce se snaží navázat na Fennessyho práci a z pohledu současných intelektuálních dějin přispět k bádání o lidských právech v díle Burka a Paina.

I. 3. Pramenná základna

Na první edici Burkova díla se začalo pracovat již za jeho života. Tato edice vycházela v Londýně v letech 1803-1827.⁵⁵ Následující edice v podstatě vycházely z té

⁵⁴ CLAYES, *Thomas Paine: Social and Political Thought*, s. 5.

⁵⁵ Walker KING – French LAURENCE (edd.), *The Works of the Right Honourable Edmund Burke*, London 1803-1827.

první.⁵⁶ Mezi početnými edicemi vystupuje do popředí edice Burkovy korespondence od Thomase W. Copelanda, která začala vycházet v padesátých letech minulého století,⁵⁷ a kritická edice Burkeových písemností a projevů od Paula Langforda.⁵⁸

Základní edicí Painových písemností byla a stále zůstává práce amerického abolicionisty a volnomyšlenkáře Moncure D. Conwaye. Jeho čtyřdílné vydání *The Writings of Thomas Paine* vyšlo na konci 19. století a je stále pokládáno za klíčovou knihu pro studium života a díla Paina.⁵⁹ Z dílen nakladatelství Library of America a Oxford University Press (Oxford World's Classics) pocházejí další relevantní edice Painových textů.⁶⁰

Výchozí pramennou základnu k diplomové práci představují edice od Eric Foner obsahující klíčová díla, pamflety, dopisy i projevy z Národního shromáždění Thomase Paina a edice Burkových *Úvah* od Clarka.⁶¹

⁵⁶ Masivní přehled vydaných edic a biografii nabízí Clara CANDY – Peter STANLIS, *Edmund Burke: A Bibliography of Secondary Sources to 1982*, New York 1983.

⁵⁷ Thomas W. COPELAND (ed.), *The Correspondence of Edmund Burke*, Chicago and Cambridge 1958-1970.

⁵⁸ Paul LANGFORD (ed.), *The Writings and Speeches of Edmund Burke*, Oxford 1981.

⁵⁹ M. D. CONWAY (ed.), *The Writings of Thomas Paine*, New York 1894-1896. Tato kritická edice Painových písemností byla v polovině minulého století obohacena o edici amerického historika Philip S. FONER (ed.), *The Complete Writings of Thomas Paine*, New York 1945.

⁶⁰ Eric FONER (ed.), *Paine: Collected Writings*, New York 1995; Mark PHILP (ed.), *Rights of Man, Common Sense, and Other Political Writings*, Oxford 2008.

⁶¹ J. C. D. CLARK (ed.), *Reflections on the Revolution in France: A Critical Edition*, Stanford 2001. Tato nová edice bude výchozí edicí k analytické části Burkovy pojetí práv. Pro překlady citací bude použita česká edice: Edmund BURKE, *Úvahy o revoluce ve Francii*, Brno 1997.

II. Debata o revoluci v Británii

O lidských právech a o událostech ve Francii nepolemizovali pouze Burke a Paine. Ačkoliv polemika mezi nimi je považována za nejvýznamnější, byli zde i další, kteří reagovali na *Úvahy* sepsáním pamfletu. Tento intelektuální střet představuje důležitý dobový kontext pro studium jednotlivých děl z období tzv. pamfletové války. Je třeba vzít v úvahu okolnosti vzniku děl, jejich význam a události té doby. Následující kapitola poskytne teoretický rámec ohlasu Francouzské revoluce v Británii a debaty mezi Burkem a britskými radikály nazvané jako pamfletová válka.⁶²

II. 1. Britský radikalismus a debata o Americké revoluci

Radikálové v Británii odvozovali své myšlenky z několika zdrojů, ze Slavné revoluce 1688 a následného triumfu whigů za vlády hanoverské dynastie. Radikální myšlenky se pak dále rozvíjely především během debat o Americké, ale především o Francouzské revoluci.⁶³

Paine považoval Burka za přítele Ameriky. V debatě o Americké revoluci Burke několikrát kritizoval opresivní politiku britského parlamentu vůči koloniím. Ve své slavné řeči *O zdanění v Americe* (1774) domlouvá svým kolegům, aby zmírnili svou politiku: "*Opět a opět, navraťte se ke svým starým principům - hledejte mír a zajistěte ho – nechte Ameriku, jestli-že usiluje o vlastní zdanění, aby si sama vyměřila daně. Nehodlám zde probírat odlišnosti práv, ani se nesnažím stanovit jejich hranice. Nevstoupím do těchto metafyzických odlišností; Nesnáším pouhý jejich zvuk. Nechte Američany tak, jak si v dávných dobách stáli, a tyto odlišnosti, zrozené z našich nešťastných souvislostí, zemřou s tím.*"⁶⁴ Pasáž ukazuje pragmatismus v Burkově politice a zároveň odpor vůči metafyzickým právům. Burke usiloval o smíření s

⁶² V anglické historiografii se vedle pamfletové války používá výrazu *Revolution Controversy*, tedy debata o revoluci.

⁶³ GOLDIE-WOKLER (edd.), *The Cambridge History*, s. 660.

⁶⁴ "*Again, and again, revert to your old principles – seek peace and ensure it – leave America, if she has taxable matter in her, to tax herself. I am not here going into the distinctions of rights, nor attempting to mark their boundaries. I do not enter into these metaphysical distinctions; I hate the very sound of them. Leave the Americans as they anciently stood, and these distinctions, born of our unhappy context, will die along with it.*" FENNESSY, *Burke, Paine, and the Rights*, s. 75.

americkými koloniemi, o navrácení se k původnímu stavu věcí, ale zároveň Američany odrazil od nezávislosti na britské koruně. V tomto bodě se zásadně rozcházel s Painem, který v pamfletu *Zdravý rozum* (1776) vznesl požadavek na vytvoření nového demokratického systému založeného na principu lidských práv. Zde nadnesl problém dědičné vlády a monarchie a navrhl systém vlády bez králů či lordů, složené pouze z volitelných zastupitelů.⁶⁵ Richard Price, muž, který vyprovokoval Burkea k sepsání *Úvah*, a Joseph Priestley patřili mezi radikály z řad tzv. racionálního disentu ve druhé polovině osmnáctého století. Podporovali jak Americkou, tak Francouzskou revoluci. Price v roce 1776 vydal pamflet *Observations on the Nature of Civil Liberty, and the Justice and Policy of the War with America*, který jej proslavil. Zde autor prosazoval svobodu vůle, morálního úsudku a náboženství.⁶⁶

Důležitý odkaz tohoto období spočívá ve vytvoření spolků vznikajících mimo parlament (The Revolution Society, Society for Promoting Constitutional Information, Supporters of the Bill of Rights), šíření pamfletů v širší společnosti intelektuálů, zajímajících se o politiku, a vytváření veřejného mínění na poli politiky. V Británii se objevil požadavek na politickou reformu.⁶⁷

II. 2. *A Discourse on the Love of our Country*

V roce 1789 ve Francii vypukla revoluce. Britským radikálům to přineslo naději na přenesení revoluce i do Anglie. V listopadu téhož roku přednesl Price kázání *A Discourse on the Love of our Country* ke každoročnímu výročí Slavné revoluce. Price zde naznačil paralelu mezi Slavnou revolucí a revolucí ve Francii. Trval na třech základních právech, která podle Price anglický lid získal díky Slavné revoluci: "*Za první právo na svobodu myšlení v náboženských otázkách; Za druhé právo na odpor proti zneužívání moci; A za třetí právo volit si s vládce a vytvořit si vlastní vládu.*"⁶⁸ Zároveň ale považuje revoluci za nedokončenou, neboť náboženská svoboda není absolutně dodržována a vláda není složena pouze ze zastupitelů lidu. Věří, že s Francouzskou

⁶⁵ FONER (ed.), *Paine: Collected Writings*, s. 5-59.

⁶⁶ D. O. THOMAS (ed.), *Price: Political Writings*, Cambridge 1991.

⁶⁷ HAMPSHER-MONK (ed.), *The Impact*, s. 68.

⁶⁸ „*First, the right to liberty of conscience in religious matter. Secondly, the right to resist power when abused. And thirdly, the right to chuse our own governors, and to frame a government for ourselves.*“
THOMAS (ed.), *Price: Political Writings*, s. 189-190.

revolucí přichází nový úsvit lidstva a revoluce v Anglii bude dokonána. "*Rozšíření povědomí, které rozložilo pověrčivost*" přímo povede ke svobodě.⁶⁹ Právě tato tři práva deklarovaná v kázání se stala předmětem sváru mezi radikály a Burkem, který tato práva vyvrátil.

II. 3. Pamfletová válka

Priceovo kázání dalo do pohybu jednu z nejintenzivnějších a nejzajímavějších politických debat, pamfletovou válku. Debata o revoluci či pamfletová válka není pouze historiografický pojem. Uvědomovali si ji již její účastníci. Paine ve druhém díle *Práv člověka* napsal: "*Prostřednictvím Francouzské revoluce se lidstvu otevřely obrovské možnosti. Nehorázná opozice pana Burka přenesla tuto kontroverzi do Anglie. Zaútočil na principy, i když věděl, že bych s ním zápasil, protože se jedná o principy, o kterých jsem přesvědčen, že jsou dobré, a které jsem sám pomohl založit a jsem zavázán je bránit. Pokud by nepobízel ke kontroverzi, pravděpodobně by byl tichým mužem.*"⁷⁰ Z citátu je patrné, že debata začala krátce po vydání Burkových *Úvah*, kterým pak oponovaly pamflety Paina i dalších britských radikálů. V srpnu 1789 byla přijata *Deklarace práv člověka a občana*. V listopadu 1789 přednesl kazatel a reformátor Richard Price kázání, ve kterém obhajoval Francouzskou revoluci a přirovnával ji ke Slavné revoluci v Anglii 1688. Bezprostřední reakcí na toto kázání bylo vydání Burkových *Úvah*, které pak vyvolaly vášnivou debatu nejen o Francouzské revoluci, ale o revoluci v Anglii a lidských právech.⁷¹ Jako první na Burkovo dílo reagovala Mary Wollstonecraft (*A Vindication of the Rights of Men*, 1790). Následovali další, např. Thomas Paine (*Rights of Man, Part One*, 1791), William Godwin (*Political Justice*, 1793) a ze Skotska James Mackintosh (*Vindiciae Gallicae*, 1791). Tato intelektuální válka pokračovala šest let až do roku 1795, kdy parlament podnikl kroky k zabránění šíření radikalismu v psané i mluvené podobě.⁷² Pittova vláda vydala zákony proti

⁶⁹ „*A diffusion of knowledge, which has undermined superstition...*“ TAMTĚŽ, s. 195-197.

⁷⁰ "A great field was opening to the view of mankind by means of the French Revolution. Mr. Burke's outrageous opposition thereto brought the controversy into England. He attacked principles which he knew I would contest him, because they are principles I believe to be good, and which I have contributed to establish, and conceive myself bound to defend. Had he not urged the controversy, I had most probably been a silent man." FONER, *Thomas Paine: Political Writings*, s. 542.

⁷¹ O'NEILL, *The Burke-Wollstonecraft Debate*, s. 4-6.

⁷² BUTLER, *Burke, Paine, Godwin and the Revolution*, s. xi.

podvrtnému psaní a vlastizradě, na jejichž základě byl Paine v Anglii postaven mimo zákon.

Autor první antologie textů debaty o revoluci Alfred Cobban nazval pamfletovou válku "*snad tou poslední skutečnou diskuzí o základech politiky v této zemi (v Británii).*"⁷³ Ohlas Francouzské revoluce v Británii byl zformulován debatou z devadesátých let mezi Burkem a radikály. Burke spojil revoluci ve Francii s domácí politikou.⁷⁴ Diskuze se týkaly především britské společnosti, britského vládního systému a podstatě Slavné revoluce, otázky práv člověka a existence přirozených práv, ale i praktických problémů vlastnictví půdy, volebního práva apod. Je důležité si uvědomit, že účastníci debaty se navzájem znali. Autoři na sebe reagovali a vytvořili tak řadu, sérii děl, která jsou na sobě významově závislá.⁷⁵

Význam polemiky mezi Burkem a Painem, potažmo celkové debaty o revoluci z devadesátých let, spočívá v tom, že měla formující vliv na vysokou britskou politiku. Na Francouzskou revoluci se hledělo skrz prisma domácí politiky. Reakce Britů na Francouzskou revoluci byla vytvořena debatou mezi Burkem a radikály. Burke zdůrazňoval hrozbu destrukce náboženství a rytířství pro kořeny civilizované společnosti. Radikálové naproti tomu oslavovali univerzální myšlenky práv člověka a politické svobody.⁷⁶ Tato práce se pokusí objasnit koncepcí lidských práv a politické teorie dvou nejvýznamnějších představitelů debaty o revoluce na základě analýzy jejich děl.

⁷³ "...perhaps the last real discussion of the fundamentals of politics in this country." COBBAN, *The Debate*, s. 31.

⁷⁴ GOLDIE – WOKLER (edd.), *The Cambridge History*, s. 673.

⁷⁵ BUTLER, *Burke, Paine, Godwin and the Revolution*, s. 2-3.

⁷⁶ PLASSART, *The Scottish Enlightenment*, s. 15-23.

III. Edmund Burke a jeho koncepce práv

III.1. Život a dílo Edmunda Burka

Edmund Burke se narodil roku 1730 v Dublinu.⁷⁷ Pocházel ze smíšeného manželství katolíka a protestantky a podle zvyku byl vychováván ve víře svého otce, tedy v katolickém vyznání. Své mládí strávil v Irsku, kde vystudoval Trinity College v Dublinu. Po absolvování univerzity odešel do Londýna, kde záhy ukončil studium práv, aby se věnoval psaní v prostředí intelektuálních kaváren na aktuální politické dění. Prvním spisovatelským počinem byl satirický a polemický útok na principy přirozené filozofie *A Vindication of Natural Society* (1756).⁷⁸ Zde Burke reagoval na knihu politického myslitele lorda Bolingbroka (1678-1751), který kritizoval státní náboženství a prosazoval legitimitu pouze přirozeného náboženství či deismu. Bolingbroke rozdělil náboženství na přirozená a umělá, přičemž ta druhá odmítl jako pouhá nepodložená dogmata. Burke ve své kritické satíře aplikoval toto myšlení na politiku s tím, že by veškeré umělé společenské instituce měly být odstraněny. Burke se snažil ukázat nebezpečí, které skýtá myšlení, odvolávající se k jednoduché představě přirozenosti v protikladu k tradičním institucím. Varoval před anarchií a zpřetrháním pout, které drží společnost pohromadě.⁷⁹ Burkova politická teorie nastíněná v tomto jeho raném díle představuje protiklad k teorii J. J. Rousseaua o nadřazenosti přirozeného stavu nad občanským.

O rok později vydal knihu *A Philosophical Enquiry into the Origins of Our Ideas of the Sublime and the Beautiful* (1757), jeho nejčtenější a nejúspěšnější dílo po *Úvahách*. V tomto pojednání o estetice se Burke snažil vysvětlit rozdíl mezi něčím krásným či dobře stvořeným a něčím božským či podmanivým. Jedná se o příspěvek k filozofické debatě o zdrojích lidského vnímání a zážitků. Burke tvrdí, že lidská podstata není založena pouze na rozumu a logice, ale také na citech.⁸⁰ Na této myšlence později

⁷⁷ LOCK, *Edmund Burke. Volume I*, s. 1. Většina anglických publikací uvádí rok 1729. Rok 1730 vychází z nejnovějšího výzkumu autora nejnovější biografie Burka od F. P. Locka.

⁷⁸ Frank O'GORMAN, *Edmund Burke: His Political Philosophy*, London 2004, s. 15-17.

⁷⁹ LEVIN, *The Great Debate*, s. 14-15.

⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 16.

založil argument pro to, že vláda musí fungovat ve shodě s formami a tradicemi života určité společnosti a ne pouze na abstraktních principech spravedlnosti.

Na základě těchto dvou prací si mladý Burke získal místo mezi známými intelektuály té doby, jako byli např. Samuel Johnson nebo Edward Gibbon. Burke sám se v té době považoval na prvním místě za spisovatele a filozofa, k politice se dostal spíše z praktických důvodů potřeby obživy. V šedesátých letech Burke získal pozici osobního sekretáře markýze z Rockinghamu, který se stal vůdcem dominantní strany whigů a zasvětil jej do strany. V roce 1765 byl Burke zvolen poslancem Dolní komory parlamentu, která se stala jeho arénou po dalších třicet let. Jako poradce předsedy vlády si Burke vybudoval pozici řečníka a filozofa strany whigů. Během své politické kariéry veřejně projevoval své názory na různé problémy té doby: náboženské a politické otázky Irska, Americké revoluce, britské správy Indie, parlamentní a volební reformy a v neposlední řadě výzva Francouzské revoluce; ať už prostřednictvím psaných pamfletů či proslovů v parlamentu.⁸¹

Burkova pozice v průběhu americké krize byla již naznačena v předchozí kapitole. Ve slavných proslovech *On American Taxation* (1774) a *On Conciliation with the Colonies* (1775) vyjádřil podporu Amerických kolonií v jejich požadavcích o změně zdanění a zastoupení v parlamentu a usiloval o smíření s koloniemi, nicméně přímo nepodporoval jejich nezávislost. V roce 1700 si jej za zástupce a mluvčího v parlamentu zvolila kolonie New York, proto měl dobrý přehled o situaci v Americe. Burke ve sněmovně prohlásil: „*Politika by neměla být přizpůsobena lidskému uvažování, ale lidské podstatě, jejíž součástí je i rozum, který určitě není její největší částí.*“⁸² Burke vyzdvihoval význam lidské podstaty nad rozum. Tuto zásadu aplikoval i na americké kolonie, ve kterých se podle něj časem vybudoval duch svobody a nezávislosti, kterému se britská vláda musí přizpůsobit. Nezasvěcenému pozorovateli by se mohlo zdát, že se zde objevuje jistá inkonzistence v Burkově rozdílném přístupu k Americké a Francouzské revoluci. Není pravdou, že by Burke změnil své stanovisko vůči revoluci.

⁸¹ O’GORMAN, *Edmund Burke: His Political Philosophy*, s. 22-38.

⁸² „*Politics ought to be adjusted not to human reasonings but to human nature, of which the reason is but a part, and by no means the greatest part.*” LANGFORD (ed.), *The Writings 2*, s. 196.

Vždy totiž zastával tutéž zásadu, hájil historicky dosažené svobody, v tomto případě právo amerických kolonií na vlastní zdanění.⁸³

Na počátku osmdesátých let se Burke zásadní měrou podílel na vytvoření ústavního zákona, který omezoval pravomoci krále v parlamentu. Základ této reformy lze nalézt již v jeho pojednání z roku 1769 *Thoughts on the Present Discontents*, ve kterém kritizoval zasahování krále do záležitostí parlamentu a také se snažil dokázat, že stabilitu státu by zajistila vláda dvou silných stran. „*Pomalá, mravenčí práce, všední a trpělivá práce na reformě společnosti - to byla alternativa, kterou Burke nabízel místo revoluce.*“⁸⁴

Ve druhé polovině osmdesátých let byl Burke pohlcen problémem britského řízení další kolonie - Indie. V tomto případě kritizoval porušování historických svobod indického národa ze strany Východoindické společnosti, stejně jako v případě revoluce ve Francii zaútočil na francouzské revolucionáře, protože zničili *ancien régime*. V roce 1788 započal vleklý sedmiletý, třebaže marný proces proti guvernérovi Indie Warrenu Hastingsovi, kterého Burke obžaloval ze zneužívání pravomoci a korupce. Proces se proměnil v debatu o roli Východoindické společnosti a Britského impéria, ve které hrál Burke klíčovou roli.

Na základě jeho role v procesu s Hastingsem, parlamentních reformách a americké revoluci, se Burke profiloval jako reformátor, i když varoval před radikální změnou a zneužíváním moci, a ochránce tradic a historicky získaných svobod.⁸⁵ Na konci osmdesátých let hostil svého pozdějšího rivala, kterého oceňoval jako „*slavného pana Paina, autora Zdravého rozumu a Krize..., muže aktivního na tak důležité scéně.*“⁸⁶ Když 14. července 1789 padla Bastila, bylo Burkovi šedesát let. V listopadu dalšího roku vydal slavné *Úvahy o revoluci ve Francii*, díky kterým získal největší věhlas. V lednu 1791 následovalo vydání *Letter to a Member of the National Assembly*. Tento pamflet ve formě dopisu představuje výpad proti ztělesnění Rousseaua jako revolučního hrdiny Národním shromážděním a také kritiku jeho edukačního systému

⁸³ Edmund BURKE, *Úvahy o revoluci ve Francii*, Brno 1997, s. 10.

⁸⁴ TAMTÉŽ, s. 11.

⁸⁵ LEVIN, *The Great Debate*, s. 18.

⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 23.

navrženého v díle *Emil, čili, O vychování*.⁸⁷ Díky jeho ostré kritice Francouzské revoluce se stal spíše nepopulární postavou, protože v rané fázi revoluce byla nadšeně vítána nejen disentem a radikály, ale také Burkovými kolegy ve straně whigů. Strana se rozštěpila na pokrokovou a konzervativní frakci.⁸⁸ Z tohoto důvodu se pokusil své myšlenky znovu obhájit v pamfletu *An Appeal from the New to the Old Whigs* (srpen 1791). Většina jeho děl byla napsána ve formě dopisu či proslovu, nicméně v tomto případě se jedná o anonymní příspěvek psaný ve třetí osobě, který dodal dílu na objektivitě a nestrannosti. Částečně zde reaguje i na Painův první díl *Práv člověka*.⁸⁹ Jak se vyvíjela revoluce ve Francii: poprava krále, jakobínský teror a následný vzestup Napoleona Bonaparte; tak se změnila i recepce revoluce v Anglii. Burkovým slovům se opět začalo naslouchat a byl oslavován jako prorok vývoje revoluce. Závěr svého života Burke věnoval snaze za získání větší svobody pro jeho rodné Irsko. Burke zemřel v červnu 1797.

III.2. Úvahy o revoluci ve Francii

Bezprostředním důvodem k vydání pamfletu (listopad 1790) bylo Priceovo kázání přednesené v Londýně v listopadu 1789 k výročí Slavné revoluce. Odpověď na Priceovo přirovnání Francouzské revoluce ke Slavné revoluci a jeho deklaraci tří základních práv, která anglický lid získal, brzy přerostla svůj původní účel. *Úvahy* znázorňují Burkovy představy o politice a právech. Nejedná se však o pojednání z pole politické teorie, kde by systematicky představoval své zásady. Jeho dílo je hluboce zakořeněno v událostech let 1789 a 1790. Tudíž Burkovy principy politiky jsou v *Úvahách* představeny na základě různých komentářů k nedávným událostem ve Francii a Anglii. Obsahově je zhruba třetina knihy odpovědí na Priceovo kázání. Zbytek knihy se zčásti zabývá kritikou událostí ve Francii a nové vlády.

⁸⁷ LOCK, *Edmund Burke: Volume II*, s. 356-357.

⁸⁸ BURKE, *Úvahy*, s. 12.

⁸⁹ LOCK, *Edmund Burke: Volume II*, s. 381-382.

Burke vyličil své myšlenky ve formě dopisu mladému gentlemanovi de Pontovi z Paříže.⁹⁰ Epistolární forma pamfletů byla v té době běžnou záležitostí. Autor tak dosáhl bližšího vztahu k čtenáři. Tato forma nebyla Burkovi cizí, většina jeho pamfletů je napsána v epistolární podobě, anebo jako parlamentní proslov. *Úvahy* se však od jeho předchozích pamfletů liší svým rozsahem.⁹¹ Vzhledem k rozsahu pamfletu skýtá epistolární forma jistá úskalí. Burke totiž nemohl dílo systematicky rozdělit do kapitol, proto je pamflet značně nepřehledný. Paine dílo popsal jako "... *divočinu nesmyslných rapsodií a druh diskantu o vládách.*"⁹² *Úvahy* představují různorodý text z oblasti politiky, filozofie a historie. Původně zrozený jako reakce na Priceovo kázání, pamflet se stal Burkovým nejdůležitějším dílem, prezentujícím jeho představy o společnosti a vládě. Následující text k obsahu pamfletu ukáže, že navzdory Painovu tvrzení, *Úvahy* tvoří souvislý text vyjadřující Burkovy principy politiky na základě komentářů k nedávnému dění, ač strukturálně nepřehledné.

III.2.1. Kritika Priceova kázání a odmítnutí Francouzské revoluce

Na úvod Burke napsal upozornění čtenáři, ve kterém v podstatě líčí původ sepsání *Úvah* na základě korespondence s mladým gentlemanem. Autor uznává, že jeho záměry přesahují rozsah dopisu, a že jiná forma pamfletu by byla pro členění vhodnější.⁹³ *Úvahy* začíná kritikou členů společností *Constitutional Society* a *Revolution Society*, kteří nadšeně vítají Francouzskou revoluci. Burke pak pokračuje kritickým rozbořením Priceova kázání. Konkrétně se zaměřuje na Priceova tři základní práva, která anglickému lidu přinesla Slavná revoluce: "1. *Vybírat si své vládcce; 2. Odvolávat je z úřadu pro jejich nesprávné počínání; 3. Vytvářet si vládu podle svého přání.*"⁹⁴ Tato údajná práva lidu pak Burke postupně vyvrátil na základě výkladu historie Slavné revoluce a analýzy základního právního a ústavního dokumentu Slavné revoluce zvaného *Declaration of Rights*. Burkovou metodou obhájení argumentu je

⁹⁰ De Pont byl členem Národního shromáždění. Započal korespondenci s Burkem v listopadu 1789 a požádal o Burka o jeho názor na nedávné události ve Francii. Více viz COPELAND (ed.), *The Correspondence*.

⁹¹ Rozsah *Úvah* v českém vydání je 237 stran.

⁹² "... *a pathless wilderness of rhapsodies, and a sort of descant upon governments.*" FONER (ed.), *Thomas Paine: Collected Writings*, s. 461.

⁹³ CLARK (ed.), *Reflections*, s. 1.

⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 15.

historický výklad. Paine ve svých *Právech člověka* také využívá historické metodu. Avšak Paine přeskakuje z reálné historie do fiktivní historie obdarování člověka právy od Boha, přechodu ze společenského do občanského stavu a vzniku občanských práv. Burke nepoužívá tohoto metafyzického filozofování o fiktivní historii. Využívá pouze příkladů z reálné historie. Původ svých práv odvozuje od precedentů, vycházejících ze starověku a minulosti národů.

Burkova interpretace Slavné revoluce nekorespondovala s klasickou teorií revoluce uznávanou whigy. Burke zavrhl koncept přirozených práv, který přisuzoval Rousseauovi a francouzským filozofům osmnáctého století. Podle Cobbana Burke svou interpretací revoluce položil základy historického utilitarismu.⁹⁵ *Úvahy* následně zapříčinily rozkol ve straně.

Jak již bylo naznačeno, Burke se Priceovým kázáním a následným vyvrácením jeho interpretace Slavné revoluce zabývá zhruba v první třetině knihy. Druhou, delší část knihy zaujímá otázka, zda se revolucionáři ve Francii inspirovali myšlenkami Slavné revoluce a zda Britové mají následovat příklad Francouzské revoluce. Burkova odpověď je definitivně negativní. Aby podpořil tento argument, pokračuje interpretací událostí ve Francii. Hodnocení událostí ve Francii (nová ústava, církevní a finanční reforma, armáda) je veskrz nelichotivé a již vůbec je nepovažuje za následováníhodné. Otázka věrohodnosti popisovaných událostí nestojí ve středu zájmu této kapitoly, nicméně u formy dopisu nelze očekávat reference a zdroje informací. Burke dokázal, že má přehled o dění v Národním shromáždění, ale objevují se u něj i drobné chyby ve faktech.⁹⁶ Často radikály citované a zesměšňované jsou i rétorické pasáže o francouzské královské rodině. Známou pasáží, která popudila mnoho čtenářů a stala se terčem posměchu, je poetický popis královny Marie Antoinetty: "*Země, již se zrovna dotýkala, nespátřila půvabnější vzhled. Zářila jako jitřní hvězda, spanilá, plná života a radosti...Myslel bych, že deset tisíc mečů vyletí z pochvy, aby ztrestalo třeba jen pohled, který by ji chtěl urazit. Jenže rytířská doba pominula.*"⁹⁷ Tato sentimentální pasáž, ač

⁹⁵ COBBAN, *The Debate*, s. 6.

⁹⁶ Faktografickými nesrovnalostmi v *Úvahách* se zabývá např. LOCK, *Edmund Burke: Volume II*, s. 288-293.

⁹⁷ „*I saw her just above the horizon, decorating and cheering the elevated sphere she just began to move in, glittering like the morning star, full of life, and splendour, and joy...I thought ten thousand swords*

má důvod být zesměšňována, představuje protiklad rytířství jako ideálu jistých morálních hodnot ke kruté realitě, která potkala královskou rodinu. Naopak oslavovanou částí *Úvah* je Burkovo přesná předpověď negativního vývoje revoluce v době, kdy ostatní vítali úsvit revoluce s nadšením. Nicméně události ve Francii nejsou předmětem zájmu. Tím je Burkův názor na práva a jejich roli ve vládě a státě.

III.2.2. Kritika práv člověka⁹⁸

V závěru první tematické části pamfletu, ve kterém Burke kritizuje názory Price a dalších radikálů, usilujících o přenesení revoluce do Anglie, se Burke dostává k problematice práv člověka: "*Považují-li (radikálové v Anglii) všechno z ústavy a vlády své země, ať už církevní nebo světské, za nelegitimní a uzurpované, nebo přinejlepším za naprostý klam, není divu, že s dychtivým očekáváním a vášnivým nadšením hledí do ciziny. Dokud jsou posedlí těmito utkvělými představami, je marné jim líčit zvyky jejich předků, základní zákony jejich země, stabilní ústavní formy, jejichž přednosti potvrzuje přísná prověrka dlouhé zkušenosti a rostoucí síla státu a prosperita národa. Tito lidé zkušeností opovrhují...Zhotovili skrytou nálož, která v jedné velkolepé explozi rozmetá všechny starobylé vzory, všechny precedenty, charty a akty parlamentu. Mají přece "lidská práva". Ta nemohou být omezována žádným předpisem...nepřipouštějí žádný kompromis...Jsem dalek toho, abych popíral v teorii, a stejně tak se mi ze srdce přičí odmítat v praxi, skutečná práva člověka.*"⁹⁹ Společenské instituce Anglie i Francie, jak

must have leaped from their scabbards to avenge even a look that threatened her with insult. But the age of chivalry is gone." CLARK, *Reflections*, s. 83-84. Český překlad citace je převzatý z českého vydání *Úvah*.

⁹⁸ Výraz práva člověka (*rights of man/rights of men*) začal Burke ve svých spisech používat až po roce 1789. Předtím se v Anglii pro lidská práva užívalo výrazu přirozená práva (*natural rights*)

⁹⁹ „*It is no wonder therefore, that with these ideas of everything in their constitution and government at home, either in church or state, as illegitimate and usurped, or at best as a vain mockery, they look abroad with an eager and passionate enthusiasm. Whilst they are possessed by these notions, it is vain to talk to them of the practice of their ancestors, the fundamental laws of their country, the fixed form of a constitution, whose merits are confirmed by the solid test of long experience, and an increasing public strength and national prosperity. They despise experience...they have wrought under-ground a mine that will blow up, at one grand explosion, all examples of antiquity, all precedents, charters, and acts of parliament. They have "the rights of men." Against these there can be no prescription...these admit no compromise...Far am I from denying in theory, full as far is my heart from withholding in practice, the real rights of men.*” TAMTÉŽ, s. 64.

Burke zdůrazňoval, byly zformovány souborem zvyků, konvencí a precedentů, které zajišťovaly jejich stabilitu. Právě tradice a historická zkušenost jsou základními pilíři, na kterých Burke staví své politické myšlení namísto abstraktních lidských práv. Závěr pasáže dokazuje, že Burke nepopírá existenci práv, tak jak v prvním díle *Práv člověka* tvrdí Paine. Burke uznává existenci *skutečných* práv. Pouze se mu přičí zneužívání pojmu lidských práv k ospravedlnění revolučních zásahů do zřízení prosperujícího státu. Revolucionáři ve Francii a radikálové v Británii podle něj využívali lidských práv jako zbraně určené k destrukci společnosti a historického dědictví národa, kterého si Burke tak cenil. V deklaraci lidských práv neviděl přirozený vývoj lidstva, tak jak si jej představoval Paine, ale naopak návrat zpět do přirozeného stavu bez společnosti a konstituce, kde vládne chaos a anarchie. Burke nabádal k opatrnosti. V podstatě neomezená lidská práva nelze aplikovat univerzálně na každou zemi, které mají odlišný historický vývoj. V tomto argumentu se shodne s francouzským filozofem Montesquiem.

Za skutečná práva považuje historicky získané svobody určitého národa, které jsou písemně zaznamenané v historických dokumentech, chartách a deklaracích práv. Tato zaznamenaná práva a svobody staví do kontrastu s tzv. původními či přirozenými právy. Teorii společenské smlouvy a přirozených práv neakceptuje jako legální výklad vzniku práv člověka. Považuje ji za metafyzické filozofování, které je prakticky irrelevantní a potencionálně nebezpečné pro reálnou politiku. Burke varuje, že kdyby se lidská práva brala doslova, hrozilo by rozpolcení společnosti.

III.2.3. Občanská společnost

Občanská společnost je pro Burke institucí, existující ku prospěchu jejích členů. Účel vlády je specifikován přirozenými potřebami lidí. Lidé totiž mají právo na to, aby vláda uspokojila jejich potřeby. Práva a potřeby lidí ve společnosti se nejsou stabilní a univerzálně platné. Mění se v čase v závislosti na okolnostech. Lidská práva tudíž nemohou být ustálená na základě nějakého abstraktního pravidla, například z premisy, že občanská práva přímo vycházejí z práv přirozených jako u Paina. Burke nepojednává o právech v přirozeném stavu. Smysl pro něj má pouze debata o reálných právech v občanské stavu. Ty v podstatě definuje jako výhody, které poskytuje občanská společnosti lidem: *"Je-li občanská společnost utvořena k prospěchu člověka, všechny výhody, pro které je utvořena, se stávají jeho právem. Tato instituce má sloužit k dobru*

a právo samo je pouze dobrem vtěleným do pravidel. Lidé mají právo na nahospodařený majetek svých rodičů, právo žít a vychovávat své děti, právo na poučení do života a útěchu ve chvíli smrti. Každý jednotlivý člověk má právo nezávisle dělat vše, co nepoškozuje jiného, a má právo na spravedlivý díl ze všeho, co může společnost díky umocnění spojených schopností a sil udělat pro jeho dobro. V tomto partnerství mají všichni stejná práva, ne však na stejné věci."¹⁰⁰ Konkrétní podobu těchto práv udává konvence a postupný vývoj zákona každé země. Burke také mimo jiné nesouhlasil se všeobecným volebním právem a rozhodně neuznával existenci práva soudit sebe sama v občanském stavu. Věří, že lidská práva musí být limitována či spíše vedle pozitivních práv musí existovat i omezení, které omezí jejich vášně, narušující práva ostatních členů společnosti: "*Omezení vnucená lidem náleží v tomto smyslu mezi jejich práva stejně jako jejich svobody.*"¹⁰¹

Společnost je pro Burke smlouvou.¹⁰² Nemá ovšem na mysli klasickou teorii společenské smlouvy založené na souhlasu lidu. Má charakter pojící síly. Je jakýmsi partnerstvím budoucích, současných i minulých generací.

III.2.4. Ústava

Ústava nebo v Burkově pojetí státní zřízení země je pro něj produktem konvence. Anglie a Francie prošli rozdílným historickým vývojem, a proto i jejich státní zřízení se liší. Každá země má konkrétní formu a tvar zřízení, který nutně nevychází z principu práv člověka. Painova představa ústavy byla velmi úzká. Ústavou byl pro něj psaný dokument založený na právech člověka, smlouvou, na jejímž základě byla

¹⁰⁰ „If civil society be made for the advantage of man, all the advantages for which it is made become his right. It is an institution of beneficence; and law itself is only beneficence acting by a rule. Men have a right to live by that rule; they have a right to do justice, as between their fellows, whether their fellows are in public function or in ordinary occupation. They have a right to the fruits of their industry, and to the means of making their industry fruitful. They have a right to the acquisitions of their parents; to the nourishment and improvement of their offspring, to instruction in life, and to consolation in death. Whatever each man can separately do, without trespassing upon others, he has a right to do for himself, and he has a right to a fair portion of all which society, with all its combinations of skill and force, can do in his favour. In this partnership all men have equal rights; but not to equal things.” TAMTÉŽ, s. 65-66.

¹⁰¹ "In this sense the restraints on men, as well as their liberties, are to be reckoned among their rights." TAMTÉŽ, s. 67.

¹⁰² TAMTÉŽ, s. 107. Viz celý odstavec začínají větou: "Society is indeed a contract."

založena zastupitelská forma vlády, podle Painea jediná správná forma. Burke naopak konstituci chápal jako celkovou společenskou stavbu Anglie, která je podmíněna konvencí a minulostí, a nejen jako formu vlády či dokument.

Státní zřízení znamená smlouvu mezi dvěma komorami parlamentu a králem o jejich roli v legislatuře státu: "*Závazek a smlouva společnosti, které obecně známe pod pojmem Ústava...Ustavující součástí státu jsou povinny dodržet veřejný slib, který daly sobě navzájem.*"¹⁰³ Jednou vytvořené zřízení se stane morálním a politickým závazkem, které je zavazující i pro následující generace.

Konkrétní státní zřízení Británie je dědičná monarchie a Burke je jejím zastáncem. Paine ji naopak považuje za nejhlupejší formu vlády, která si nezaslouží nic víc, než opovržení. Burke argumentuje historickým vývojem země. Dědičné nástupnictví platilo v Anglii již před Slavnou revolucí na základě zvykového práva a po revoluci na základě parlamentem přijatého zákona. Oba tyto zákony vycházejí z obecné dohody a původní smlouvy státu, tedy ústavy.¹⁰⁴ Burke tedy předpokládá existenci teoretické společenské smlouvy, kterou je státní zřízení konkrétní země.

Burke obhajuje dědičnou monarchii v Británii proto, že: "*Nic nenasvědčuje tomu, že by v nějakém jiném systému či řádu, než je dědičná monarchie, mohly naše svobody přetrvávat a být drženy v posvátné úctě jakožto naše dědičné právo.*"¹⁰⁵ Zřízení dědičné monarchie se v průběhu anglické historie ukázalo jako vyhovující. Je však důležité připomenout, že Burke netvrdil, že dědičná monarchie je jedinou zákonnou formou vlády, tak jak to Paine tvrdil o zastupitelské republice.

III.2.5. Šlechta a náboženství

Paine ve svém díle oslavoval zrušení titulů a aristokracie ve Francii. Považoval je za pouhé přídomky k přirozené rovnosti lidí.¹⁰⁶ Burke zastával opačný názor. Výsledkem společnosti bez šlechty a bez církve by pro něj byl "*...národ hrubých,*

¹⁰³ "*The engagement and pact of society, which generally goes by the name of the constitution...The constituent parts of a state are obliged to hold their public faith with each other.*" TAMTÉŽ, s. 20.

¹⁰⁴ TAMTÉŽ, s. 21.

¹⁰⁵ "*No experience has taught us, that in any other course or method than that of hereditary crown our liberties can be regularly perpetuated and preserved sacred as our hereditary right.*" TAMTÉŽ, s. 25.

¹⁰⁶ FONER (ed.), *Thomas Paine: Collected Writings*, s. 476.

hloupých, divokých a zároveň ubohých a sprostých barbarů zbavených víry, cti a mužné hrdosti."¹⁰⁷ Tato pasáž zjevně ukazuje jeho aristokratické a náboženské pojetí společnosti. Národ založený pouze na ekonomických vztazích, tak jak měl být ve Francii, podle něj nemohl představovat civilizovaný národ. Civilizovaná evropská společnost podle něj stála již po dlouhá léta na dvou zásadách: „*idea gentlemana a duch náboženství.*“¹⁰⁸ Burke idealizuje aristokracii. Považuje ji za patrony chudých. Předpokládal, že dědiční vlastníci půdy přijali své bohatství s tím, že zahrnuje jisté společenské závazky. V případě Francie uznal chyby francouzské šlechty, ale její zničení nepovažoval za řešení.

Náboženství bylo v Burkově pojetí člověku přirozené: „*člověk je ze své podstaty náboženský tvor...ateismus není nejen ve shodě s naším rozumem, ale též se přičí našim instinktům.*“¹⁰⁹ Obhajobu církevního zřízení náboženství založil na premise, že církev je pilířem společenského řádu.

¹⁰⁷ CLARK, *Reflections*, s. 114.

¹⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 87.

¹⁰⁹ „*man is by his constituion a religious animal...atheism is against, not only our reason but our instincts.*“ TAMTÉŽ, s. 101.

IV. Thomas Paine a jeho pojetí lidských práv

IV. 1. Život a dílo Thomase Paina

Thomas Paine (1737-1809) je často nazýván prvním mezinárodním revolucionářem. V polovině osmnáctého století pojem revoluce zahrnovala změnu vlády, konkrétněji návrat k počátečnímu nezkorumpovanému stavu. Nicméně na počátku devatenáctého století se termín vyvinul od návratu ke kořenům k procesu rychlé, zásadní a progresivní změny. Reformní snahy byly spojovány s vírou v pokrok lidstva založené na osvícenství a uznání nezcizitelných práv člověka. Tuto společenskou a politickou změnu ilustruje dílo Paina.

Paine byl mužem několikanásobného občanství. Hrál klíčovou roli v Americké i Francouzské revoluci a snažil se o jejich napodobení v Anglii a Irsku. Byl členem Kontinentálního kongresu v Americe a francouzského Národního shromáždění. V Anglii se stal nejčtenějším radikálním pamfletistou devadesátých let osmnáctého století. V roce 1792 byl v Anglii postaven mimo zákon, roku 1794 jen o vlásek unikl popravě gilotinou v době jakobínského teroru a od roku 1802 byl v Americe odsuzován jako jakobín a nevěřící.¹¹⁰

Paine měl mnoho známých mezi vedoucími osobnostmi té doby, např. Benjamin Franklin, George Washington, markýz Lafayette, Edmund Burke, Napoleon Bonaparte, ale na rozdíl od nich nepocházel z bohaté či vlivné rodiny. Jeho otec byl výrobcem dámských korzetů ve východní Anglii a synovi poskytl základní vzdělání a vyučení v oboru. V roce 1774 se Paine rozhodl emigrovat do Ameriky poté, co selhal jako výrobce korzetů, pirát, celní úředník, příležitostný učitel a manžel. Ve Filadelfii získal místo editora nově založeného *Pennsylvania Magazine* a navazoval kontakty, jak to v té době chodívalo, v kavárnách, kde se seznámil s americkou politikou. Po bitvě u Lexingtonu a Concordu publikoval snad jeho nejznámější pamflet *Zdravý rozum* (leden 1776), ve kterém jako jeden z prvních vznesl požadavek na získání americké nezávislosti a vytvoření nového demokratického vládního systému založeného na principu lidských práv.¹¹¹ Paine se neodvolával na práva britských občanů, ale na

¹¹⁰ PHILP (ed.), *Thomas*, s. viii.

¹¹¹ Thomas PAINE, *Common Sense*, in: FONER (ed.), *Thomas Paine: Collected Writings*, s. 5-59.

přirozená práva člověka.¹¹² V průběhu války za nezávislost vzal pero do ruky pokaždé, když cítil, že kolonisté potřebují povzbudit.¹¹³ Znamý úvodní odstavec *Americké krize I* „*These are the times that try men's souls...*“¹¹⁴ povzbudil Washingtonovy jednotky, které ustupovaly před britským vojskem. Citoval jej také americký prezident Franklin D. Roosevelt v prosinci 1941, když pronášel svou řeč po útoku na Pearl Harbor. Paine byl cílům americké revoluci naprosto oddán a to kvůli jejím principům svobody, rovnosti a naděje na státní zřízení, založené na zastupitelské vládě, oproštěné od dědičné monarchie.

Po skončení války za nezávislost se Paine nechal pohlit vědeckými experimenty a návrhem obloukového mostu, který by překlenul i širokou řeku. Ve své výpravě za hledáním sponzora na výstavbu mostu odrazil od břehu Ameriky a vydal se do Francie roku 1787. Během následujících pěti let pendloval mezi Francií a Anglií. V Anglii si vyrazil na výlet s Edmundem Burkem, kterého si v té době vážil a považoval ho za velkého muže politiky, protože Burke v parlamentu projevoval pochopení pro požadavky amerických kolonistů jako britských občanů.¹¹⁵ Jejich přátelství ovšem nemělo dlouhého trvání. 14. července 1789 padla Bastila a Francouzská revoluce propukla v plné síle. Burke vyděsilo nadšené opěvování revoluce jeho spoluobčany. Na kázání Richarda Price *A Discourse on the Love of our Country* (listopad 1789) k výročí Slavné revoluce z roku 1688 reagoval sepsáním známého díla *Úvahy o revoluci ve Francii* (listopad 1790). Burkovo dílo vyvolalo pamfletovou válku, která možná začala interpretací událostí ve Francii, ale rychle se stala debatou o základních principech politiky. Painova *Práva člověka* (vydána ve dvou dílech 1791 a 1792) byly nejuspěšnější a také nejprodávanější odpovědí na Burkovy *Úvahy*. Pamflet byl v oběhu i poté, co britská vláda přijala zákon *Královské prohlášení proti podvratnému psaní*

¹¹² Tím se nechal inspirovat Thomas Jefferson při psaní *Deklarace nezávislosti* (ratifikována 4. července 1776): „...všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni a jsou nadáni jistými nezcizitelnými právy, mezi něž patří právo na život, svobodu a budování osobního štěstí.“ Thomas JEFFERSON, *Deklarace nezávislosti Spojených států amerických a Ústava Spojených států amerických*, Praha 2000, s. 155.

¹¹³ Viz *Americká krize I – V a Krize VI – IX*; všechny dopisy edičně vydány v FONER (ed.), *Thomas Paine: Collected Writings*.

¹¹⁴ TÝŽ, s. 91; „*tato doba zkouší lidské duše...*“

¹¹⁵ Burke prý zažertoval o svém přátelství s Painem: „*Lovíme ve dvojici.*“ HITCHENS, *Thomas Paine a jeho Práva*, s. 75.

(květen 1792) spolu se zatykačem na Paina. Ten ovšem prchl do Francie, kde díky své angažovanosti v americké revoluci byl zvolen poslancem Národního shromáždění. Tam hlásal odstranění monarchie a zřízení republiky. Jeho účast na tomto shromáždění se však stala nebezpečným podnikem. Při jednáních se ve Shromáždění vydělily dvě strany, nalevo seděla jakobínská frakce a napravo girondisté.¹¹⁶ Při použití tohoto měřítko lze Paina postavit na stranu pravice. Agitoval proti popravě krále Ludvíka XVI. V pronesené řeči apeloval na soucit a rozum: „*Kdo si chce zajistit vlastní svobodu, ten musí i svého nepřítele chránit před represí, neboť poruší-li tuto povinnost, vznikne tím precedens, který postihne jeho samotného.*“ a zároveň navrhl, aby se Francie stala „*první zemí, která zruší trest smrti*“.¹¹⁷ Jakobíni ho nařkli, že není jako kvaker oprávněn se k popravě vyjadřovat a král byl popraven.¹¹⁸ Během období Velkého teroru byl Paine jako britský občan bez soudu zatčen a jen díky štěstěně unikl popravě. V průběhu dvou let po svém propuštění v zimě 1794 zůstal členem shromáždění a publikoval pamflet, ve kterém kritizoval omezení volebního práva (*On First Principles of Government*, 1795), a také *Agrarian Justice* (1797). Zde vyjádřil své názory týkající se problému chudoby a vlastnictví a rozpracoval plán sociálního státu a rozdělení příspěvků pro občany státu, který naznačil již ve druhém díle *Práv člověka*. Při svém pobytu v Paříži prohlásil, že válka by mohla být ukončena pouze invazí Británie a následné založení republiky. Na to slyšel Napoleon, který Painovi složil kompliment, že spí s *Právy člověka* pod polštářem.¹¹⁹ Nicméně po Napoleonově převratu se Paine rozhodl opustit Francii.

Do milované Ameriky se vrátil v roce 1802. Svá poslední léta zde však nedožil v pokoji. Setkal se s kritikou a odmítáním, také díky jeho kontroverzními dílu *Age of Reason* (1795, 1796), ve kterém vyjádřil svůj postoj k náboženství a přihlásil se k deismu: „*Nevěřím ve vyznání prohlašované židovskou církví, římskou církví, řeckou církví, tureckou církví, protestantskou církví, ani žádnou jinou církví, kterou znám. Má*

¹¹⁶ Girondisté představovali politické uskupení počáteční fáze Francouzské revoluce. Byli pojmenováni podle kraje Gironde (jihozápadní Francie), ze kterého pocházeli někteří zástupci. Skupina prosazovala republiku a obhajovala válku. Roku 1793 upadli v nemilost a vůdci strany byli popraveni, čímž začalo období Teroru.

¹¹⁷ *On the Propriety of Bringing Louis XVI. to Trial*; CONWAY, *The Writings III*, s. 114.

¹¹⁸ FONER (ed.), *Thomas Paine: Collected Writings*, s. 389.

¹¹⁹ CLAEYS, *Thomas Paine: His Political Thought*, s. 32-33.

*vlastní mysl je mou církví.*¹²⁰ Paine zde zpochybňuje autoritu církve jako instituce i autoritu Bible: „*Věřím v jednoho Boha a nic víc.*“¹²¹ Tyto představy o náboženství reprezentují deismus. Dílo se setkalo s vlnou obrovské kritiky. Paine se také dostal se do sporu i s dříve obdivovaným Georgem Washingtonem, kterému věnoval první díl *Práv člověka*. I přes roli, jakou Paine sehrál v Americké revoluci, byl ke konci života zesměšňován jako opilec a zatracován jako ateista.¹²² Thomas Paine zemřel v zapomnění v New Yorku roku 1809.

IV. 2. Koncept lidských práv v prvním díle *Práv člověka*

Painův pamflet byl publikován v únoru 1791 v Londýně pouhé tři měsíce po vydání Burkových *Úvah*. V literatuře je toto dílo prezentováno jako nejznámější a nejúspěšnější odpověď ze všech reakcí na Burka. Celý název knihy je *Práva člověka. Odpověď na útok pana Burka na Francouzskou revoluci*. Podle Fennessyho *Úvahy* byly pouhým stimulem, záminkou k vydání knihy. Jak sám Paine v úvodu pamfletu uznává, už před vydáním *Úvah* měl v úmyslu sepsat dílo reflektující události ve Francii. Painovou aspirací nebyla pouhá reakce na Burkovy myšlenky. Doufal v efekt *Zdravého rozumu* v Americe. Chtěl inspirovat a povzbudit anglický lid ke změně vlády a prosazení lidských práv.¹²³

První díl *Práv člověka* autor věnuje lidským právům a jejich podstatě. Již samotný název díla je zajímavý. Výraz *rights of man* neboli práva člověka pochází z francouzské fráze *droits de l'homme*. *Droits de l'homme* se začalo používat na jednáních Národního shromáždění a stalo se součástí názvu *Deklarace práv člověka a občana* (*La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*). Paine přenesl frázi práva člověka do angličtiny, kde se do té doby v souvislosti s právy používalo výrazů přirozená a občanská práva, nezcizitelná práva, dědičná práva, práva Angličanů.¹²⁴

¹²⁰ „*I do not believe in the creed professed by the Jewish church, by the Roman church, by the Greek church, by the Protestant church, nor by any church that I know of. My own mind is my own church.*“ FONER (ed.), *Paine*, s. 666.

¹²¹ „*I believe in one God and no more.*“, TAMTÉŽ, s. 666.

¹²² Harvey J. KAYE, *Thomas Paine and the Promise of America*, New York 2005, s.91.

¹²³ FENNESSY, *Burke, Paine, and the Rights*, s. 160-164.

¹²⁴ William SAFIRE, *Safire's Political Dictionary*, Oxford 2008, s. 328.

Práva člověka by se dala tematicky rozdělit na deset částí: úvod, ve kterém autor uvádí důvody k sepsání díla a prohlašuje, že dominuje právo žijící generace nad těmi minulými; interpretace událostí Francouzské revoluce; stručná rozprava o původu lidských práv; pojednání o zdrojích vlád; o ústavě a společenské smlouvě; srovnání francouzské a britské ústavy; další pojednání o stavu věcí ve Francii a dění v Národním shromáždění; znění *Deklarace práv člověka a občana* společně s Painovými postřehy; „*Miscellaneous chapter*“, která položila základ pro druhý díl; a závěr. Až na poslední tři části, které jsou samostatnými kapitolami s názvy, zbytek knihy představuje nestrukturovanou sérii komentářů na různé otázky. Tento fakt si sám Paine uvědomuje a několikrát se odvolává na Burkovy *Úvahy*, „*masu myšlenek kutálejících se přes sebe a ničících jedna druhou*“¹²⁵, které hodlá následovat. První díl *Práv člověka* tedy svou formou připomíná *Úvahy*. Tato nestrukturovaná a nesystematická forma díla stojí v protikladu s druhým dílem *Práv člověka*, který je rozdělený na pět oddělených kapitol. Následující kapitola objasní Painovy argumenty v prvním díle *Práv člověka* se zaměřením na jeho pojetí lidských práv.

IV. 2. 1. Země patří živým

Dílo je věnováno Georgi Washingtonovi. Paine se snaží dokázat, že práva člověka mohou být univerzální. Vyjadřuje svou naději na přenesení principů americké revoluce do Evropy. Fakt, že dílo reaguje na Burkův útok na Francouzskou revoluci, je zřejmé hned z první věty. Paine vyjadřuje své zklamání z Burkova jednání a hodlá splnit slib přátelům revoluce a vyvrátit jeho mylné představy o revoluci ve Francii a principech svobody. S cílem zdiskreditovat autoritu a dílo svého oponenta, Paine naznačuje, že Burke dostal za své pojednání zapláceno od státu. Celý pamflet je protkáno osobními útoky a narážkami na Burka, kdy Paine překrucuje jeho myšlenky a nepřesně cituje jeho *Úvahy* tak, aby ho zesměšnil.

Jedním z důležitých nesouladů mezi Burkem a Painem hned na počátku se týká osoby Dr. Price a výkladu Slavné revoluce. Burke nesouhlasil s výkladem práv, která podle Dr. Price získal anglický lid se Slavnou revolucí. Mezi tato práva patřila: právo volit si své vládce; právo odvolat vládce v případě špatné vlády; právo vytvořit si

¹²⁵ „...a Mob of ideas, tumbling over and destroying one another.“ FONER (ed.), *Thomas Paine: Collected Writings*, s. 511.

vlastní vládu. Burke odsuzuje tuto deklaraci práv jako neslučitelnou s britským státním zřízením, které je výsledkem konvence a historické zkušenosti. Jednou vzniklé zřízení se pro něj stane morálním a politickým závazkem i pro budoucí generace státu. Paine zde zkresluje Burkovy názory a sebevědomě prohlašuje, že Burke popírá existenci práv. Tím Paine dokazuje, že Burkovy myšlenky nechápe anebo je schválně překrucuje tak, aby Burka zesměšnil jako „*génia paradoxu*.“¹²⁶ Paine prosazuje právo a autoritu žijící generace nad těmi minulými a tím boří Burkův význam konvence a tradic pro národ. Tak jako „*člověk nemůže být majetkem člověka*“¹²⁷, tak i minulé generace nevlastní ty budoucí. Samotnou Slavnou revoluci Paine nepovažuje za revoluci. Anglie se nezbavila dědičné monarchie. Pouze se poddala jiným vládcům. Jako příklad uvádí dokument *Bill of Rights*, který parlament přijal roku 1689 a ve kterém se píše: „*nejpokorněji se podvolujeme (anglický lid), naši dědicové a potomci, NAVŽDY*.“¹²⁸ Vládu až za hrob považuje za tyranii. Painovou snahou je zde dokázat, že právo existuje v národě, v žijící generaci.¹²⁹ Burkův důraz na tradice a konvence odsuzuje a interpretuje takto: „*...pan Burke prosazuje autoritu mrtvých před právy a svobodou živých*.“¹³⁰ Burke podle Paina prosazuje existenci práva zavazujícího potomstvo k poslušnosti navěky, ale nemůže podat důkaz o původu takového práva. Zásadní problém pro Paina představuje otázka původu práv. Ovšem jeho vlastní interpretace vzniku občanských práv z těch přirozených, které pocházejí od Boha, také neposkytuje žádný hmatatelný důkaz. Jedná se o argumentaci založenou na fiktivní historii stvoření lidstva Bohem a přechodu z přirozeného do společenského stavu. Konkrétněji se tímto tématem zabývá v části o lidských právech.

IV. 2. 2. Interpretace Francouzské revoluce

Po deklaraci práva, že země patří živým, Paine pokračuje osvětlením původu a směru událostí ve Francii. Pro následující část je důležité připomenout, že Paine psal knihu bezmála tři roky před vypuknutím jakobínského teroru a popravy francouzského

¹²⁶ „...*the paradoxical genius of Mr. Burke*.“ TAMTÉŽ, s. 437.

¹²⁷ „*Man has no property in man...*“ TAMTÉŽ, s. 438; Tento výrok vyjadřuje i jeho postoj k otroctví.

¹²⁸ „*most humbly submit themselves, their heirs and posterities, for EVER*.“ TAMTÉŽ, s. 437.

¹²⁹ TAMTÉŽ, s. 436-439.

¹³⁰ „... *Mr. Burke is contending for the authority of the dead over the rights and freedom of the living*.“ TAMTÉŽ, s. 439

krále. Paine se při jednáních o popravě Ludvíka XVI. krále zastával a sám pak gilotině unikl pouze o vlásek.¹³¹ Burkeovu knihu, která se podle něj snaží být poučením francouzskému národu, nazývá „*temnotou, která se snaží osvětlit světlo*.“¹³² Nicméně z dnešní perspektivy by jistě diskuzi o intepretaci událostí ve Francii a předpovědění jejího vývoje vyhrál Burke. Podle Paina francouzský národ nerevoltoval proti osobě Ludvíka XVI., kterého autor uznává jako přítele francouzského národa. Revoluce měla za cíl zničit monarchii a monarchu jako instituci a jejich principy a odstranit despotismus, který prostoupil celou zemi. Pro Paina má zásadní význam koncept práv člověka, jež je hybnou silou revoluce: „*Revoluce ve Francii vznikla na základě racionálního zvážení práv člověka*.“¹³³ Burke se naopak ve svém díle soustředil na osobnost Ludvíka XVI., kterého považoval za cíl revolty. Paine nesouhlasí s násilným vývojem revoluce, jak jej trefně předpověděl Burke. Tvrdí, že na rozdíl od násilných revolucí¹³⁴, ta francouzská je vedena principy a ne osobami. Paine pokračuje známou pasáží, ve které Burke lamentuje nad ztrátou věku rytířství a popisuje Marii Antoinettu: „*Lituje peří, ale zapomíná umírajícího ptáka*.“¹³⁵ Následuje optimistický popis událostí, které se odehrály ve Francii, dobytí Bastily, jednání v Národním shromáždění a vydání Deklarace práv člověka a občana.

Z Painovy interpretace revoluce je patrné, že alfu a omegu revoluce pro něj představují abstraktní principy o svobodě, rovnosti a lidských právech. Revoluce je zaměřená proti despotickým principům monarchie. Paine nebere v potaz ekonomickou a společenskou situaci, která jistě také přispěla ke vzniku revoluce. Události ve Francii

¹³¹ Paine pronesl slavnou řeč na obhajobu francouzského krále (*Reasons for Wishing to Preserve the Life of Louis Capet*), ve které navrhoval vyhnání krále Ludvíka XVI. a zasazoval se o zrušení trestu smrti. Paine tvrdil, že ten, kdo chce svobodu, musí i nepříteli chránit před represí. Pokud tuto povinnost poruší, vznikne tím precedens, který postihne jeho samotného. Zastával názor, že poprava je problém a ne řešení. Na to ho Marat umlčel, že nemá právo se k věci vyjadřovat, neboť je kvaker a ti neuznávají trest smrti. TAMTÉŽ, s. 382-391. Paine chtěl zničit krále jako instituci a ne člověka samotného, který pomohl jeho milované Americe v době revoluce. Paine stále věřil a doufal, že Francouzská revoluce bude následovkyní té americké, že pomocí rozumu bude schopen členy Národního shromáždění přesvědčit o nepravosti poprav. Avšak neuspěl.

¹³² „*darkness attempting to illuminate light*.“ TAMTÉŽ, s. 442.

¹³³ „*...a revolution generated in the rational contemplation of the rights of man*.“ TAMTÉŽ, s. 445.

¹³⁴ Paine zde mluví o násilné Gordonovy bouři (Gordon Riots) z roku 1780.

¹³⁵ „*He pities the plumage, but forgets the dying bird*.“ TAMTÉŽ, s. 448.

interpretuje velmi zasvěceně, sebevědomě až dogmaticky, kdy bez skrupulí popírá Burkovy výtky k průběhu a násilné předpovědi revoluce.

IV. 2. 3. Pojednání o původu práv člověka

Poté, co Paine uvedl na pravou míru události ve Francii, vyjadřuje úmysl pokračovat ve stopách pana Burka „*skrz divočinu nesmyslných rapsodií*“¹³⁶, ve kterých se Burke vyjadřuje o vládě. Dříve než se ale pustí do problematiky vlád, cítí Paine potřebu reagovat na Burkův výrok o *Deklaraci práv člověka a občana* („*ubohé rozmazané listy papíru o právech člověka*“¹³⁷). Paine se zde Burka táže, zda tím popírá existenci lidských práv a pokud ne, jak hodlá dokázat jejich původ. Tímto tvrzením Paine volně přechází od výkladu událostí ve Francii ke krátkému pojednání o původu lidských práv.

K objasnění práv člověka Paine využívá historické argumentace o fiktivní minulosti vzniku práv. Koncept lidských práv odvozený ze starověku či z historických dokumentů (*Magna Charta, Bill of Rights*), na které odkazoval Burke, je podle Paina chybný. Počátek lidských práv přímo spojuje s počátkem samotného lidstva. Člověk byl stvořen Bohem, který tím dal zároveň vzniknout lidským právům: „*Osvícený a božský princip rovných práv člověka (neboť mají svůj původ od Stvořitele člověka) se vztahuje nejen k žijícím jedincům, ale i ke generacím lidí následujících jedna druhou.*“¹³⁸ Pro Paina jsou tedy práva člověka božská, neboť mají svůj původ od Boha. Bere si na pomoc Bibli, ze které cituje: „*I stvořil Bůh člověka k obrazu svému, k obrazu Božímu stvořil jej, muže a ženu stvořil je.*“¹³⁹ Tím Paine dokazuje, že všichni lidé jsou si rovni od Boha a tudíž mají všichni i stejná práva. Ačkoliv Paine klade důraz na rovná a univerzální práva všech, je nutno dodat, že Paine do své představy rovných práv

¹³⁶ „*through a pathless wilderness of rhapsodies*“ TAMTÉŽ, s. 461.

¹³⁷ „*this paltry and blurred sheets of paper about the rights of man.*“, TAMTÉŽ, S. 461.

¹³⁸ „*The illuminating and divine principle of the equal rights of man, (for it has its origin from the Maker of man) relates, not only to the living individuals, but to generations of men succeeding each other.*“ TAMTÉŽ, s. 462-463.

¹³⁹ „*and God said, Let us make man in our image. In the image of God created he him; male and female created he them.*“ TAMTÉŽ, s. 463.

člověka nezahrnuje práva žen (např. volební právo pouze pro muže). Jak sám dodává "rozdíle mezi pohlavími je zdůrazněn"¹⁴⁰ už v Bibli.¹⁴¹

IV. 2. 3. 1. Výchova lidstva a povinnosti člověka

S původem práv úzce souvisí i existence povinností člověka. Paine předpokládá jakýsi proces kultivace či výchovy lidstva, která člověka přivádí k povědomí o jeho právech a povinnostech: "*To je jednou z největších pravd a nejvyšších výhod kultivace. Pokud budeme člověka zvažovat v tomto světle a učit ho v tomto světle, pak ho to dostane do úzkého spojení s jeho povinnostmi.*"¹⁴² Světlem zde Paine má na mysli právě kultivaci/výchovu lidstva. Předpokládá, že člověk bude veden ke kultivaci. Nicméně odpověď na otázku kdo nebo co (zde pouze jako "to") bude tím učitelem, už neposkytuje. Může se jednat o blíže nespecifikovanou motivační sílu ve výchově a řízení lidstva. Podobná představa práv a povinností záviselých na výchově se objevuje i francouzských filozofů.¹⁴³ Vývoj lidstva naznačil ve svém díle *O zločinech a trestech* (1764) italský filozof Beccaria, ve kterém mimo jiné odmítl trest smrti, tak jako Paine.¹⁴⁴

Toto řízení lidstva je nutné k tomu, aby člověk si člověk uvědomil svá práva a dodržoval své povinnosti. Povinnosti a práva předpokládají reciproční vztah: „*Cokoliv je mým právem jako člověka, je také právem někoho jiného; a tak se právo stane mojí povinností jej garantovat, stejně tak vlastnit.*“¹⁴⁵ To znamená, že právo na život jedince automaticky předpokládá jeho povinnost respektovat práva na život ostatních jedinců. Povinnost Paine definuje takto: „*Je to jasné a jednoduché a skládá se pouze ze dvou bodů. Jeho povinnost k Bohu, kterou každý člověk musí cítit; a respektovat bližního*

¹⁴⁰ "The distinction of sexes is pointed out." TAMTÉŽ, s. 463.

¹⁴¹ Rovná a univerzální práva pro všechny a tedy i pro ženy v době pamfletové války prosazovala Mary Wollstonecraft, o debatě mezi Burke a Wollstonecraft viz O'NEILL, *The Burke-Wollstonecraft Debate*.

¹⁴² "It is one of the greatest of all truths, and of the highest advantage to cultivate. By considering man in this light, and by instructing him to consider in this light, it places him in a close connection with all his duties." TAMTÉŽ, s. 463.

¹⁴³ Např. Antoine CONDORCET, *Náčrt historického pokroku lidského ducha*, Praha 1968.

¹⁴⁴ Cesare BECCARIA, *O zločinech a trestech*, Praha 1893.

¹⁴⁵ „Whatever is my right as a man, is also the right of another; and it becomes my duty to guarantee, as well as to possess.“ TAMTÉŽ, s. 509.

svého, chovat se tak, jak by chtěl, aby se ostatní k němu chovali.“¹⁴⁶ Zde opět vychází z Bible. Povinnosti pro Paine znamenají pouze respektování práv ostatních. Jedná se o jediné morální omezení individuálních práv.

IV. 2. 3. 2. Přirozená a občanská práva

V následující části rozpravy o právech se Paine zabývá vznikem občanských práv z těch přirozených. Lidská práva pocházející od Boha Paine klasifikuje jako přirozená práva. Mezi přirozená práva řadí „všechna taková práva, která jedinci poskytují právo na vlastní bezpečí a štěstí, která ovšem nezasahují do přirozených práv ostatních jedinců.“¹⁴⁷ Výsadní postavení mezi přirozenými právy zaujímá právo na svobodu myšlení. Tato práva náleží člověku jako jedinci "v právu jeho bytí"¹⁴⁸, ne jako členovi společnosti. Tím Paine pravděpodobně myslí nezávislost každého jedince, kdy každý má svá přirozená práva. Jedinec je v přirozeném stavu suverénní, vládne si sám. Přirozená práva jsou podle Painovy představy individuálními právy, která mají pouze jediné omezení. Jedná se o morální omezení takových individuálních práv jedince, která souvisí s jeho představou recipročního vztahu práv a povinností načrtnutou výše.

Občanská práva náleží člověku jako členovi občanské společnosti. Mají svůj existující ekvivalent v přirozených právech jedince. Občanská práva tedy přímo vycházejí z těch přirozených. Ovšem ne všechna přirozená práva jsou platná i po vzniku občanské společnosti. Jedná se o taková práva, která nemohou být garantována jedincem. Mezi ně patří práva vztahující se k ochraně a zajištění bezpečnosti, např. právo soudit sebe sama člověk odloží do rukou společnosti. Motivací pro vstup člověka do společnosti je lepší zajištění již existujících přirozených práv. Mezi výsadní práva, která člověku zůstanou i po vzniku společnosti patří právo na svobodné myšlení a právo na náboženství. Paine však zdůrazňuje, že „společnost mu (člověku) nic neposkytuje. Každý člověk je vlastníkem ve společnosti a vychází z kapitálu na způsob práv.“¹⁴⁹

¹⁴⁶ "It is simple and plain, and consists but of two points. His duty to God, which every man must feel; and with respect to his neighbour, to do as he would be done by." TAMTÉŽ, s. 464.

¹⁴⁷ „all those rights acting as an individual for his own comfort and happiness, which are not injurious to the natural rights of others.“ TAMTÉŽ, s. 465.

¹⁴⁸ "in right of his existence" TAMTÉŽ, s. 464.

¹⁴⁹ „Society grants him nothing. Every man is a proprietor in society, and draws on the capital as a matter of right.“ TAMTÉŽ, s. 465.

Práva tedy nenáleží člověku díky společnosti a občanská autorita nemá právo zasahovat do občanských práv. Princip práv v přirozeném i občanském stavu je velmi podobný. Paine několikrát zdůraznil, že občanská práva jsou v podstatě přirozená individuální práva jedince. Občanská práva podle Painea dávají člověku právo konat podle jeho vlastní vůle. Tato práva mají pouze jediné omezení stejně jako přirozená práva: jedinec nesmí omezit práva jiného jedince. Z takového pojetí práv vystává otázka, zda je koncept takřka neomezených práv člověka aplikovatelný na vztahy mezi lidmi v občanské společnosti. Burkova odpověď na tuto otázku byla negativní. Obával se toho, že kdyby se práva brala doslova, tak by svět skončil v anarchii.

Celkový koncept přirozených práv a přirozeného stavu byl na konci osmnáctého a v průběhu devatenáctého století napaden. Kritika byla založena na tvrzení, že přirozený stav je fikce a tím pádem žádná přirozená práva neexistují. Existují pouze ta občanská. Základem vlády měla být užitečnost. V souvislosti s kritikou přirozených práv spojovaných s jakobíny a Terorem se na počátku devatenáctého století v Anglii objevil směr později nazvaný jako utilitarismus.¹⁵⁰ Základním principem tohoto myšlení bylo největší dobro pro nejvyšší počet.¹⁵¹ Tyto myšlenky byly posíleny v devatenáctém století dílem filozofa Jeremy Benthama. Tento zastánce utilitarismu a práv zvířat zamítl přirozená práva jako zhoubný „nesmysl na chůdách“. Označil je za fikci a anarchistické bludy už ve své kritice *Deklarace práv člověka a občana*.¹⁵² Přirozená práva jsou podle něj rétorickým nesmyslem, který je zneužíván k ospravedlnění revolucí a vede k nebezpečné anarchii. Věřil, stejně jako Burke, že vláda není schopná vyhovět požadavkům doktríny přirozeného práva. Pokud konkrétní zákon prosazuje princip velkého dobra pro velké množství lidí, pak je legitimní bez ohledu na to, jestli vyhovuje doktríně přirozeného práva. Paine však tento anarchistický osten práv člověka nevidí. Zastává pozitivní pohled na práva člověka a vývoj lidstva.

Záměrem Painova stručného pojednání o původu práv člověka a definice přirozených a občanských práv je představení teoretické základny k pojednání o původu a vývoji vlád. Painovými hlavními premisami pojetí lidských práv je božský původ práv člověka; občanská práva přímo vycházející z přirozených individuálních práv, která

¹⁵⁰ Z anglického „*utility*“ (užitečnost) vznikl název utilitarismus.

¹⁵¹ CLAYES, *Thomas Paine: Social and Political Thought*, s. 91-92.

¹⁵² Jeremy BENTHAM, *Anarchical Fallacies*, London 1816.

jsou morálně omezena pouze povinnostmi člověka; a předně, že občanská vláda je vytvořena na základě lidských práv. Lidská práva tedy úzce souvisí s vládou. V další části Paine aplikuje tyto principy na vládu.

IV. 2. 4. O původu vlád

Paine rozlišuje tři odlišné základy či zdroje, ze kterých vyrostly různé vlády: „*první pověřčivost, druhá moc, třetí obecný zájem společnosti a všeobecná práva člověka.*“¹⁵³ Na počátku vládla pověřčivost a kněží. To, co řekli věštcí a věštkyně, se stalo zákonem. Touto vládou má Paine zřejmě na mysli vlády starověkého Řecka a Říma. Pověřčivost byla poté vystřídána násilným dobýváním. Tato vláda je zde reprezentována Vilémem Dobyvatelem, jehož vláda byla založena na moci a meči. Tyto dvě vlády se podle Paine spojily a vytvořily modlu božského práva králů. Spojení církve a státu považuje za nejhorší zvrácenost a právě takovou vládu podle něj zosobňuje britská vláda. Třetím zdrojem vlády je společnost. Společnost, popř. společenská smlouva, která dala vzniknout vládě založené na lidských právech.

Tyto tři rozdílné zdroje vlád představují jakousi evoluci vlád v dějinách lidstva. Podle Paine představují zákonitý vývoj vlád či lidstva od primitivní vlády kněží, přes násilné dobývání, až k principům svobody a vládě založené na právech člověka. To značí, že lidé v podstatě nemají právo volit si vlastní vládu. Paradoxem je, že Paine na začátku svého pamfletu útočil na Burka, který popřel, že Slavná revoluce anglickému lidu zajistila právo zvolit si svou vládu. Přitom sám Paine předpokládá existenci pouze jediné možné vlády. Takové, která je založená na rozumu a lidských právech. Zánik monarchie a vítězství rozumu, svobody a práv člověka Paine považuje za nevyhnutelné, za přirozený vývoj lidstva a vlád.¹⁵⁴ Nejedná se o logické obhájení lidských práv, které by vycházelo z nějakého nejvyššího zákona (Pufendorf, Wolff, Burlamaqui)¹⁵⁵, ale o historické obhájení práv. Paine tak nenásleduje geometrickou metodu přirozeného práva

¹⁵³ „*First, Superstition. Secondly, Power. Thirdly, the common interest of society, and the common rights of man.*“ FONER (ed.), *Thomas Paine: Collected Writings*, s. 466.

¹⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 466-467.

¹⁵⁵ Více viz CERMAN, *Lidská práva*, s. 300-334.

sedmnáctého stletí. Podobnou argumentaci použili francouzští filozofové Condorcet a Montesquieu.¹⁵⁶

IV. 2. 5. O společenské smlouvě a o ústavě

Z Painova pojednání o původu a vývoji vlád vyplývá, že jediným spravedlivým a právoplatným zdrojem vlády je vláda založená na právech člověka a společenské smlouvě. Vláda je smlouvou mezi svobodnými a rovnými jedinci společnosti: „*jedinci se na základě jejich osobního a suverénního práva rozhodli uzavřít smlouvu s ostatními jedinci a vytvořit tím vládu: a to je jediný způsob, jakým má vláda právo vzniknout a jediný princip na kterém má právo existovat.*“¹⁵⁷ Co se týče teorie společenské smlouvy, Paine není přímým pokračovatelem Lockovým. Podle Locka je smlouva uzavřená mezi vládcem a jeho poddanými, ale u Paina jde o smlouvu mezi suverénními jedinci. Podle Paina v přirozeném stavu neexistovala vláda, se kterou by poddaní uzavřeli smlouvu. Společnost předcházela vládě. V této myšlence lze poznat teorii dvou společenských smluv u Paina. První společenskou smlouvou je přechod z přirozeného do společenského stavu, tedy vznik společnosti. Společenským stavem se blíže pak zabývá v druhém díle *Práv člověka*. Druhou společenskou smlouvou vzniká vláda, jak je patrné z výše uvedeného citátu. Tato teorie společenské smlouvy kopíruje společenskou smlouvu podle Rousseaua¹⁵⁸, vedle Condorceta a Montesquieua další francouzský osvícenec, který ovlivnil Painovu politickou teorii.

¹⁵⁶ Představitel francouzského osvícenství Charles Montesquieu ve své slavné knize *O duchu zákonů* z roku 1758 představuje povahy tří různých vlád o zákonech, které z nich vycházejí. „*Jsou tři druhy vlád: republikánská, monarchistická a despotická...vláda republikánská je ta, kde veškeren národ nebo aspoň část národa má svrchovanou moc; vláda monarchistická je ta, kde vládne sice jeden člověk, ale podle pevných a stanovených zákonů; naproti tomu ve vládě despotické určuje všechno jeden člověk svou vůlí, svými vrtochy, bez zákonů a bez určitých pravidel. To nazýváme povahou každé z těchto tří vlád.*“ Charles MONTESQUIEU, *O duchu zákonů*, Praha 1947, s. 40. Autor pak pojednává o historickém vývoji zákonů týkajících se podstaty tří vlád. Montesquieu využívá historické argumentace k představení podstat a zásad různých vlád. Nicméně u Montesquieua se objevuje jiná historická argumentace, než u Paina. Montesquieu argumentuje historií francouzského národa.

¹⁵⁷ „*individuals themselves, each in his own personal and sovereign right, entered into a compact with each other to produce a government: and this is the only mode in which governments have a right to arise, and the only principle on which they have a right to exist.*“ TAMTÉŽ, s. 467.

¹⁵⁸ Jean-Jacques ROUSSEAU, *O společenské smlouvě*, Praha 1949.

Se vznikem vlády úzce souvisí pojem ústava. Stejně jako společnost předcházela vládě, tak i ústava podle Painovy teorie předcházela vládě. Paine záměrně ignoruje dvojnásobnost slova *constitution* v angličtině, kde může znamenat ústavu a státní zřízení. Burke konstituci chápe jako celkovou společenskou stavbu Anglie, která je podmíněna konvencí a minulostí. Paine konstituci definuje takto: „...*kde nemůže být předložena (ústava) ve hmatatelné formě, tam neexistuje. Ústava je věc předcházející vládě a vláda je pouze výtvorem ústavy. Ústava země není činem vlády, ale činem lidí utvářejících vládu.*“¹⁵⁹ Konstituce pro Paine znamená pouze psanou ústavu, hmatatelný dokument na způsob americké *Deklarace nezávislosti*, který by obsahoval principy založení a organizace vlády, rozdělení mocí, způsob volby a trvání parlamentu. Vláda je tedy řízena psanou ústavou. Pokud by Anglie měla zájem na vytvoření takového dokumentu, muselo by být svoláno národní shromáždění, které by přijalo novou společenskou smlouvu. Toto Painovo pojetí ústavy jako společenské smlouvy, ze které vychází vláda, upravuje jeho dřívější tvrzení o tom, že vláda je smlouvou mezi jedinci. V tomto světle lze říci, že druhou společenskou smlouvou je přísně vzato ústava jako dokument státu, který obsahuje principy vytvoření vlády.

IV. 2. 6. Srovnání francouzské a britské ústavy

Dále Paine pokračuje odhalením špatnosti a zkorumpovanosti britské dědičné monarchie. Činí tak prostřednictvím komparace francouzské ústavy a anglických zákonů, přičemž u každého bodu se Paine rétoricky táže „*jaký paragraf proti tomu pan Burke postaví?*“¹⁶⁰ Tím má Paine na mysli paragraf psané britské ústavy, která ovšem neexistuje a tak se vysmívá Burkovi, který podle něj nezná význam slova konstituce a záměrně opomíná význam konstituce v širším smyslu. Paine zde opět přeskakuje z fiktivní historie společenských smluv k aplikování jeho principů legitimní vlády na britskou, aby tak dokázal její zvrácenost. Anglie nemá psanou ústavu, proto její vláda není legitimní. Jedinými právoplatnými vládami na světě jsou podle něj ta americká a francouzská. Ve Francii „*je současné Národní shromáždění v podstatě zosobnění*

¹⁵⁹ „...*wherever it cannot be produced in a visible form, there is none. A constitution is a thing antecedent to a government, and a government is only the creature of a constitution. The constitution of a country is not the act of its government, but of the people constitutioning a government.*“, FONER (ed.), *Thomas Paine: Collected Writings*, s. 467-468.

¹⁶⁰ „*what article will Mr. Burke place against this?*“ TAMTÉŽ, s. 470.

*společenské smlouvy. – Jeho členové jsou delegáti národa v jeho původním smyslu (přirozený stav); v budoucích shromážděních budou delegáti národa v jeho organizované podobě (občanský stav).*¹⁶¹ Pravomoc současného Národního shromáždění je podle Painea vytvořit ústavu. Pravomocí budoucích shromáždění je uzákonit principy obsažené v ústavě. Přijetí ústavy je společenskou smlouvou, která dá vzniknout vládě. Další zlořády panující v Anglii představuje nerovnoměrná a nespravedlivá reprezentace v parlamentu a monopoly bránící volnému trhu. V bodě týkajícím se obchodu zmiňuje knihu *Bohatství národů* (1776) skotského ekonoma a filozofa Adama Smitha, kterou doporučuje panu Burkovi si přečíst. Avšak pan Burke tuto knihu četl jistě dřív než Paine. Adam Smith totiž patřil do okruhu Burkových známých, který o něm poznamenal: „*jediný muž, kterého znám, který smýšlí o ekonomice tak jako já.*“¹⁶²

Nicméně v tomto pojednání a vlastně i v celém díle je pro Painea zásadní původ. V otázce práva na svobodu svědomí a tedy i otázce tolerance a svobodného náboženství se Paine opět opírá o svůj teoretický základ původu vlád (viz výše vláda založená na pověřivosti a kněžích a na moci). Britská vláda představuje spojení kněží a královské moci. Zde Paine udává konkrétní případy negativního dopadu spojení církve a státu z reálné historie na příkladu inkvizice ve Španělsku, upalování heretiků na popravišti Smithfield¹⁶³, perzekuce kvakerů či negativní vliv na ekonomickou prosperitu státu.¹⁶⁴ Problém původu aplikuje i na národní shromáždění, popř. parlament státu. Členové francouzského Národního shromáždění jsou voleni národem, pocházejí z národa samotného a z volebního práva lidu. Zatímco reprezentanti anglického parlamentu odvozují svůj původ od královské moci, tedy od Viléma Dobyvatele.¹⁶⁵ Srovnání francouzské a britské ústavy zakončuje tvrzením, že Burke nepíše ani o ústavě ani o

¹⁶¹ „*The present National Assembly of France is, strictly speaking, the personal social compact. – The members of it are the delegates of the nation in its original character; future assemblies will be the delegates of the nation in its organized character.*“ TAMTÉŽ, s. 469.

¹⁶² „*...the only man I ever knew who thinks on economic subjects exactly as I do.*“ E. G. WEST, *Adam Smith*, New York 1969, s. 201.

¹⁶³ Smithfield bylo známé popraviště v Londýně. V roce 1305 zde byl rozčtvrcen William Wallace. Ve čtrnáctém se století se toto popraviště nechvalně proslavilo díky upalování heretiků u kůlu. Poté co byl John Wycliffe posmrtně uznán heretikem, byly na tomto popravišti spáleny jeho kosti.

¹⁶⁴ FONER (ed.), *Thomas Paine: Collected Writings*, s. 482-484.

¹⁶⁵ TAMTÉŽ, s. 485-489.

Francouzské revoluci. Podle Paine o tom nic neví, „*pouze vyjadřuje své představy*“¹⁶⁶. Tudíž Paine považuje za nutné přispět svým pravdivým pojednáním o událostech v Národním shromáždění.

IV. 2. 7. Další intepretace událostí ve Francii

Tato část byla patrně napsána již před vydáním *Úvah*. Paine zde nevyvrací Burkovi argumenty okolo revoluce. Jedná se spíše o informativní příspěvek o nedávném i aktuálním dění v Národním shromáždění. Paine se zde vyjadřuje o osobnostech doby, jako byli Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Benjamin Franklin nebo markýz Lafayette, kterého velmi obdivuje. Vyvrcholením jednání ve shromáždění bylo vydání *Deklarace práv člověka a občana*, kterou se autor blíže zabývá v nadcházející kapitole.

IV. 2. 8. Deklarace práv člověka a občana

Autor rozebírá inspiraci americké revoluce na tu francouzskou a popisuje okolnosti vzniku a přijetí Deklarace práv člověka a občana, kterou považuje na základní kámen nové francouzské ústavy. Ve svém pojednání uvádí i celý přepis Deklarace spolu s jeho postřehy. Za klíčové části dokumentu považuje první tři články, které zní takto: „*I. Lidé se rodí a zůstávají svobodnými a rovnými ve svých právech. Společenské rozdíly se mohou zakládat na prospěšnosti pro celek; II. Účelem každého politického společenství je zachování přirozených a nezanedbatelných práv člověka. Tato práva jsou: svoboda, vlastnictví, bezpečnost a právo na odpor proti útlaku; III. Zdrojem veškeré svrchovanosti je v podstatě národ. Žádný sbor, žádný jednotlivec nemůže vykonávat moc, která by z něj výslovně nebyla odvozena.*“¹⁶⁷ Paine uznává, že ostatní články rozebírají principy obsažené v těchto třech člancích. Sám zpochybňuje článek X. týkající se svobody náboženství: „*Nikomu se nesmí dít újma pro jeho názory, i*

¹⁶⁶ „*He only expresses his wonders.*“ TAMTÉŽ, s. 489.

¹⁶⁷ „*I. Men are born and always continue free, and equal in respect of their rights. Civil distinctions, therefore, can be founded only on public utility; II. The end of all political associations is the preservation of the natural and imprescriptible rights of man, and there are liberty, property, security, and resistance of oppression; III. The nation is essentially the source of all sovereignty, nor can INDIVIDUAL, or ANY BODY OF MEN, be entitled to any authority which is not expressly derived from it.*“ TAMTÉŽ, s. 506.

*náboženské, ledaže by jejich projev rušil pořádek stanovený zákonem.*¹⁶⁸ Náboženství je zde podané tak, že představuje pouze jistý druh smýšlení či názoru. S tím Paine nemůže souhlasit, vzhledem k jeho křesťanskému pojetí přirozených práv odvozených od Boha a Bible, jako jeho hlavní autority. Podle něj tento článek oslabuje pozici přirozeného práva na náboženství, které není součástí článku II. obsahující výčet základních přirozených a nezcizitelných práv. Paine ovšem Deklaraci přímo nekritizuje, pouze zde uvádí své pochyby, že toto znění dostatečně garantuje právo na svobodu náboženství. V Národním shromáždění se diskutovalo i přijetí Deklarace povinností. Paine v tomto případě zastává názor, že Deklarace práv je zároveň i deklarací povinností: „*Cokoliv je mým právem jako člověka, je také právem někoho jiného; a tak se právo stane mojí povinností jej garantovat, stejně tak vlastnit.*“¹⁶⁹ Celkově je dokument představen nekriticky a pozitivně.¹⁷⁰

IV. 2. 9. Závěr prvního dílu

Poslední kapitolou před závěrem prvního dílu pamfletu *Práva člověka* je kapitola nazvaná „*Miscellaneous Chapter*“. Zde se autor vrací k několika otázkám. Zpochybňuje princip dědičného nástupnictví a dědičných práv a opět deklaruje právo žijící generace. Paine vyjadřuje naději na rozšíření americké a Francouzské revoluce do Anglie i po celém světě. Tyto revoluce podle něj urychlily přirozený vývoj lidstva k poznání svých práv a k rozpoznání zkaženosti a špatnosti vládního systému dědičné monarchie.¹⁷¹ Moderní revoluce definuje jako „*obnovu přirozeného řádu věcí, systém principů tak univerzálních jako je pravda a bytí člověka a kombinuje morálku s politickým štěstím a národní prosperitou.*“¹⁷² Právě problémem dědičné vlády a války se Paine zevrubněji zabývá ve druhém díle pamfletu, ale již v posledním odstavci

¹⁶⁸ „X. No man ought to be molested on account of his opinions, not even on account of his religious opinions, provided his avowal of them does not disturb the public order established by the law.“, TAMTÉŽ, s. 507.

¹⁶⁹ „Whatever is my right as a man, is also the right of another; and it becomes my duty to guarantee, as well as to possess.“ TAMTÉŽ, s. 509.

¹⁷⁰ TAMTÉŽ, s. 508-510.

¹⁷¹ TAMTÉŽ, s. 513-536.

¹⁷² „a renovation of the natural order of things, a system of principles as universal as truth and the existence of man, and combining moral with political happiness and national prosperity.“ TAMTÉŽ, s. 537.

prvního dílu naznačuje vznik konfederace národů a evropského kongresu, který by zakázal válku a podporoval vývoj svobodných vlád.¹⁷³

IV. 3. Druhý díl *Práv člověka. Spojení principu a praxe*

Pokračování *Práv člověka* vydané přesně o rok později v únoru 1792 již nepředstavuje přímou odpověď na Burkovy *Úvahy*.¹⁷⁴ Jedná se spíše o politický a společenský traktát, který je systematicky organizovaný. Je rozdělený na úvod a pět kapitol: I. O společnosti a civilizaci; II. O počátcích aktuálních starých vlád; III. O starých a nových systémech vlád; IV. O ústavách; a nejdelší V. Cesty a způsoby zlepšení stavu Evropy. Paine zde rozvádí pojmy jako jsou revoluce, forma vlády, ústava. Představuje nový koncept politické reprezentace či daňové reformy.

Co se týče popularity a rozšíření pamfletu, druhý díl *Práv člověka* byl až třicetkrát prodávanější, než Burkovy *Úvahy*. Hlavní důvody mimořádně vysokého počtu prodaných výtisků Philp vidí v přímočarém stylu psaní, které bylo přístupné širší vrstvě čtenářstva, také dokázal velmi dobře zasáhnout city svých čtenářů a mimo jiné se také nezabýval autorským právem.¹⁷⁵

Paine začíná své pojednání americkou revolucí a jejím vlivem. Vyjadřuje své přesvědčení o rozšíření americké revoluce po Evropě: "*Monarchie a aristokracie nebudou pokračovat déle než sedm let v každé osvícené zemi Evropy.*"¹⁷⁶ Tón úvodní části je velmi optimistický. Paine věří, že lidstvo se natolik vyvinulo, aby poznalo chyby starých zřízení.¹⁷⁷ Tuto myšlenku výchovy či vývoje lidstva rozvinul již v prvním díle.

¹⁷³ TAMTÉŽ, s. 540.

¹⁷⁴ Ačkoliv druhý díl *Práv člověka* není přímou odpovědí na *Úvahy*, Paine se k Burkovi několikrát vrací. Nedá se říci, že by Paine reagoval na konkrétní myšlenky v Burkově *An Appeal from the New Whigs to the Old Whigs*. Zachází s Burkem jako s politickým vyvržencem, který je placen vládou. Jeho myšlenky ani nepovažuje za hodné interpretace, neboť jsou podle něj absurdní.

¹⁷⁵ PHILP (ed.), *Thomas Paine: Rights*, s. xxiii.

¹⁷⁶ "*Monarchy and aristocracy will not continue seven years longer in any of the enlightened countries in Europe.*" TAMTÉŽ, s. 545.

¹⁷⁷ Paine používá anglického výrazu "*governments of the old world*" k pojmenování vlády monarchie a aristokracie. Ve Francii se používal výraz "*ancien régime*".

IV. 3.1. Společnost a civilizace

Dále rozvíjí rozdíly mezi společností a vládou. Touto otázkou se již zabývá v *Common Sense*. Společnost podle něj předcházela vládě a zároveň společnost nadřazuje vládě. Tím má na mysli, že společnost by byla schopná fungovat i bez vlády. Společnost definuje jako řetěz, který je navzájem propojený na základě vzájemné závislosti a recipročního zájmu mezi majiteli půdy, obchodníky, výrobci a dalšími zaměstnáními.¹⁷⁸ V této definici se projevují jeho utilitářské tendence. Lidé jsou od přírody společenskými tvory a právě společenský zájem reguluje činy jejich členů a vytváří zákony. Zákony ve společnosti nazývá "laws of nature" (*nature* zde znamená podstatu člověka), neboť vycházejí ze vzájemného a recipročního zájmu členů společnosti. Jedná se např. o zákony obchodu.¹⁷⁹ V této tezi Paine skloubil svůj individualismus (rozum, individuální práva) s vírou v přirozenou společenskost lidstva. Člověk není člověku vlkem, tak jako u Hobbese. Jediným nepřítelem člověka je falešná vláda.

Vládu považuje za národní sdružení, jehož hlavním úkolem je jednat ve shodě s principy společnosti. Pokud vláda nejedná v souladu s přáními společnosti, dochází k nepokojům a povstáním, jako např. znevýhodňování katolíků zapříčinilo Gordonovské bouře a nespravedlivé zdanění vyvolalo vzpouru amerických kolonistů. Zde Paine užívá historických reálných událostí k podpoře svých zásad. Po představení principů správné společnosti a vlády pak Paine aplikuje tyto principy na staré vlády v kapitole nazvané *O původu současných starých vlád*, aby tak ukázal jejich zkaženost.

IV.3.2. Systémy vlád a ústava

Ve třetí kapitole *O starých a nových systémech vlád* Paine rozlišuje čtyři formy vlád: demokratická, aristokratická, dědičná a zastupitelská. První dvě formy reprezentují starověké vlády. Paine tedy v podstatě rozlišuje dvě formy vlád, dědičné (staré) a zastupitelská (nová). Paine projevuje svůj postoj k dědičné monarchii takto: "Vždy jsem monarchii považoval za něco hloupého a opovrženého. Srovnávám jí s něčím, co je schováno za oponou a kolem čeho je spousta shonu a zmatků a vládne

¹⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 553.

¹⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 553. Důležitý je u Paina význam obchodu. Obchod považuje za nejlepší prostředek prosazování moci národa a udržení míru. Klade důraz volnost obchodu po vzoru *Bohatství národů*.

kolem toho atmosféra úžasné vážnosti, ale když se nějakou náhodou opona roztrhne a lidé uvidí, co je za ní, dají se do smíchu."¹⁸⁰ Dědičná vláda je pro něj ze své podstaty tyranii. Paine neustále opakuje přesvědčení, že dědičná monarchie neodolá síle osvětleného rozumu a padne v každé zemi do několika let. Zde Paine opět naznačuje přirozenou a nevyhnutelnou evoluci lidstva. Dědičné (staré) systémy vlád představují ty nejhorší systémy vlád. Nový systém vlády je založený na lidských právech. Tento systém nazývá zastupitelský systém vlády. Pojem republika nepovažuje za samostatnou formu vlády, ale spíše za princip, cíl a účel dobré vlády, který je nejčastěji asociován se zastupitelským systémem vlády.¹⁸¹ Zastupitelská republika, pro Painea jediná možná forma vlády, musí být založená na ústavě, na konkrétním psaném dokumentu, který u Anglie postrádá. Ústavu považoval za pozitivní vodítko vládního zřízení a rozdělení mocí.

IV.3.3. Paine a jeho přístup k chudobě

V poslední a nejdelší kapitole *Cesty a způsoby zlepšení stavu Evropy* se Paine věnuje daňovým reformám a návrhu jakéhosi sociálního pojištění pro chudé občany státu. Tato část představuje významný příspěvek k Painově politickému myšlení. Plán na zmírnění chudoby zmapoval ve statistických tabulkách, které vycházely z tehdejšího počtu obyvatel, vládního zdanění a příjmů. Text je na čtení poněkud nudný a přehlcený statistickými údaji. Důležité však je to, že Paine navrhl druh sociálního pojištění, které mělo zaopatřit vzdělání pro děti, pohodlné stáří, dary pro novorozence a novomanžele. Tento koncept pro něj znamenal právo, právo na pohodlné stáří, právo na vzdělání dětí apod.

Návrh ještě dále rozpracoval v pamfletu nazvaném *Agrarian Justice*. Zde se opět vrací ke srovnání přirozeného a občanského stavu: "*Chudoba je stvořená tzv. civilizovaným životem. Neexistovala v přirozeném stavu. Na druhou stranu přirozený*

¹⁸⁰ "What is called monarchy, always appears to me a silly, contemptible thing. I compare it to something kept behind a curtain, about which there is a great deal of bustle and fuss, and a wonderful air of seeming solemnity; but when, by any accident, the curtain happens to be open, and the company see what it is, they burst into laughter." TAMTÉŽ, s. 569.

¹⁸¹ TAMTÉŽ, s. 565.

stav nemá výhody, které plynou ze zemědělství, umění, vědy a manufaktur."¹⁸² Uvědomuje si výhody i nevýhody každé stavu a postupuje k právu na vlastnictví, konkrétně k právu na pozemkové vlastnictví. V přirozeném stavu byla půda společným vlastnictvím lidské rasy. V občanském stavu je tedy pozemkový vlastník dlužníkem komunity a měl by jí odvádět tzv. *ground rent*, tedy nájem z půdy. Paine tedy navrhuje "vytvořit národní fond, ze kterého by se vyplácelo každé osobě, která by dosáhla jedenadvaceti let, suma patnácti sterlingů jako kompenzace za ztrátu jeho nebo jejího přirozeného dědictví, když vznikl systém pozemkového vlastnictví."¹⁸³

Co se týče problému chudoby a Painova plánu na rozdělení příspěvků pro občany a seniory státu, Paine nikdy nepožadoval nacionalizaci nebo kolektivizaci zemědělství. Vytvořil důkladnou koncepci sociálního zabezpečení ve formě peněžních příspěvků postihující celý život od narození až po stáří, ačkoliv zdravotním pojištěním se nezaobíral. Předpokládal, že občané si budou schopni lékařské služby zaplatit ze sociálních dávek. Paine trval především na přirozené rovnosti lidí a jejich rovném právu na svobodu. V roce 1778 napsal: „Kdykoli použiju slova svoboda nebo práva, přeju si být pochopen tak, že tím míním jejich absolutní rovnost. Nechme bohatého člověka užít si jeho bohatství a chudého uspokojit se s jeho chudobou. Ale úroveň svobody musí být tak rovná, jako hladina vody.“¹⁸⁴

¹⁸² "Poverty is a thing created by that which is called civilized life. It exists not in the natural state. On the other hand, the natural state is without those advantages which flow from agriculture, arts, science and manufactures." TAMTÉŽ, s.397.

¹⁸³ "...to create a national fund, out of which there shall be paid to every person, when arrived at the age of twenty-one years, the sum of fifteen pounds sterling, as a compensation in part, for the loss of his or her natural inheritance, by introducing of the system of landed property." TAMTÉŽ, s. 400.

¹⁸⁴ "Whenever I use the words freedom or rights, I desire to be understood to mean a perfect equality of them. Let the rich man enjoy his riches, and the poor man comfort himself in poverty. But the floor of freedom is as level as water." P. FONER (ed.), *The Complete Writings*, s. 290.

V. Závěr

Myšlenka lidských práv se objevila v oblasti přirozeného práva. Již v první polovině osmnáctého století vytvořil Christian Wolff celkovou právní teorii a první výchyty všeobecných lidských práv spatřily světlo světa. Nárok na lidská práva se pak začal v nebývalé míře rozvíjet během debat o Americké a Francouzské revoluci, jehož příkladem je polemika mezi Burkem a Painem. V kontextu dvou světových válek tento nárok vyvrcholil vydáním mezinárodních dokumentů, jako byla *Všeobecná deklarace lidských práv* schválená Organizací spojených národů v roce 1948. Otázka individuálních práv člověka stojí i dnes v centru bádání mnoha politologů, filozofů a historiků. Polemikou o lidských právech mezi Burkem a Painem se však zabývá pouze původně dizertační práce od Fennessyho z roku 1963 a poté z něho částečně z něj vycházející článek od Canavana z roku 1976. Cílem práce bylo reagovat na neexistující výzkum této problematiky v domácím dějepisectví a na fakt, že v angloamerickém prostředí chybí aktuální práce analyzující Burkovo a Painovo pojetí práv.

Úvod diplomové práce představuje sondu jak do domácího, tak do angloamerického dějepisectví. Vyšetřování stavu české historiografie odhalilo vazby českých badatelů na Burka a Paina z oblastí literární historie, historických prací o Americké a Francouzské revoluci, filozofie a politologie. Kapitola o stavu domácího dějepisectví nicméně potvrdila absenci výzkumu o polemice mezi Burkem a Painem o právech. Studium publikací z angloamerického prostředí probíhalo na několika úrovních. Velké práce o dějinách lidských práv oslavovaly Paina jakožto hlavního představitele osvícenského myšlení v oblasti práv, zatímco Burke byl prezentován pouze jako oponent Paina. Naproti tomu autoři antologií měli tendenci upřednostňovat koncept práv v díle Burka. Biografické práce pak zpravidla podporovaly myšlenky svých hlavních hrdinů. Životopisy vycházející již od počátku devatenáctého století ukázaly proměňující se paradigmatu interpretující osoby Burka a Paina. Z liberálního Burka devatenáctého století se stal otec konzervatismu ve století dvacátém. Paine se stal ze zatracovaného opilce a bezvěrce hrdinou Americké revoluce a oslavovaným politickým myslitelem a zastáncem práv člověka.

Druhá část práce představuje teoretický rámec debaty o revoluci či pamfletové války a její přede hry poskytující důležitý dobový kontext pro studium polemiky mezi

Burkem a Painem. Pojetí kapitoly vychází ze současného prismatu intelektuálních dějin. Pamfletová válka je definována jako intelektuální střet mezi britskými radikály a Burkem v letech 1789 až 1795. Britští radikálové odvozovali své myšlenky od Slavné revoluce 1688, které rozvíjely především v kontextu debat o Americké a Francouzské revoluci. Během tohoto období se vytvořily spolky mimo okruh členů parlamentu. Jejich členové šířili pamflety a vytvářeli tak veřejné mínění o politice. Požadovali polickou reformu, založenou na argumentaci lidských práv a přenesení Francouzské revoluce v její rané fázi do Británie. Myšlenky radikálů byly ztělesněny v kázání Richarda Price k výročí Slavné revoluce z listopadu 1789. Právě Priceova interpretace Slavné revoluce a volání po revoluční změně v Anglii vyprovokoval Burka k sepsání jeho slavných *Úvah*. Tento útok proti Priceovi a Francouzské revoluci dal do pohybu pamfletovou válku. Reagovalo na něj mnoho spisovatelů, mezi nimiž vynikají díla Mary Wollstonescart, Williama Godwina, Jamese Mackintoshe a v neposlední řadě Thomase Paina. Pamflety vytvořili sérii děl významově na sobě závislých. Diskuze zformovala recepci Francouzské revoluce v Británii, ale týkala se především domácí politiky, otázek britské společnosti a vlády a práv člověka. Burkovy *Úvahy* a Painova *Práva člověka* reprezentují středobod kontroverze o revoluci.

Klíčové oddíly předkládané práce představují analýzu a interpretaci *Úvah o revoluci ve Francii* a prvního i druhého dílu *Práv člověka* se zaměřením na poznání pojetí lidských práv u obou autorů. Úvodem každého oddílu bylo také pojednání o životě obou autorů a zasazení spisů do kontextu jejich díla. Při rozboru pamfletů bylo využito moderních kritických edic pramenů.

Kritika konceptu práv člověka v *Úvahách o revoluci ve Francii* spočívá ve vyvrácení mylné argumentace Price o právech anglického lidu získaných během Slavné revoluce. Burke tak činí prostřednictvím argumentace z historie Anglie a analýzou *Deklarace práv*. Burke zavrhuje koncept přirozených metafyzických práv jako nepodstatný pro reálná práva v občanské společnosti a jako nebezpečnou deziluzi o neomezených a univerzálně platných právech. Nicméně Burke nepopírá existenci práv jako takových. Udává výčet specifických práv a svobod, které definuje jako výhody, které poskytuje občanská společnost svým členům. Burke zároveň odmítá tezi o odvození práv a svobod z původních přirozených práv. Trvá na tom, že práva jsou dědictvím minulosti utvářené konvencí a konkrétními dokumenty. Právě konvence,

tradice a historická zkušenost mají zásadní význam pro Burkovu politickou teorii. Jeho pojetí konstituce je široké. Považuje ji za celkovou společenskou stavbu Anglie, utvářenou specifickou minulostí daného národa.

Analýza prvního dílu *Práv člověka* odhalila, že Paine nenásleduje geometrickou metodu přirozeného práva sedmnáctého století. Jeho teorie práv totiž postrádá nejvyšší zákon. Hlavní motivační silou je pro Paine výchova či přirozený vývoj lidstva, který však blíže neobjasňuje. Z toho je patrné, že jeho politická teorie má své mezery. Objevuje se u něj teorie dvou společenských smluv. První smlouvou vzniká společnost a z druhé smlouvy vychází civilizovaná společnost a vláda ustanovená na základě psané ústavy. Během svého výkladu Paine používá metodu historické argumentace, kdy soustavně přechází od jakési fiktivní historie o původu práv a vzniku společnosti k reálné historii z dějin Británie i nedávných událostí ve Francii a Británii. Vznik občanských práv odvozuje z práv přirozených, která byla člověku dána Bohem. Jsou tedy božská a nedotknutelná. Otázkou ale zůstává, jak toto obhájení občanských práv vycházejících z fiktivní historie pomůže aplikovat lidská práva v realitě. Teorie lidských práv skončila v tomto případě na rovině výčtů a definic. Doktrínu společenské smlouvy a metodu historického výkladu k obhájení práv převzal ve velké míře od francouzských osvícenských filozofů, jako byli Rousseau a Condorcet. Painovo pojetí práv je pozitivní. Nevidí anarchistický osten individuálních a univerzálně platných lidských práv, která jsou omezena pouze povinnostmi člověka. Paine si neuvědomoval, že takovéto pojetí lidských práv může podvracet právní řád státu a vést k chaosu. Věřil v přirozenou výchovu lidstva k poznání svých práv i povinností, které zamezí zneužívání práv. Ve druhém díle *Práv člověka* pak dodal své teoretické představě o lidských právech praktický návod na vytvoření pravé vlády. Paine zde vytvořil návrh na zmírnění chudoby v podobě sociálních příspěvků občanům. Jedná se v podstatě o první návrh moderního sociálního státu.

Polemika mezi Burkem a Painem tvoří významnou a i dnes aktuální diskuzi o lidských právech mezi dvěma aktivními politiky na sklonku osmnáctého století. Na jedné straně stál Burke s třicetiletou praxí v parlamentu. Zde hájil práva a historické svobody Angličanů, Američanů, Indů či Irů. Věřil v sílu poctivé mravenčí práce při dosažení změn ve státě. Příčilo se mu zneužívání práv člověka k ospravedlnění jakéhokoli revolučního zásahu do prosperujícího státu. Neuznával metafyzická práva

člověka, neomezená a univerzálně platná pro všechny lidi. Ta podle něj skýtala nebezpečí rozvratu společnosti. Na druhé straně stál slavný revolucionář, který se podílel na Americké i Francouzské revoluci a doufal v jejich napodobení v rodné Británii. Věřil, že přichází nový věk revolucí. Revoluce byla podle něj jedinou možnou cestou k založení nové a správné společnosti. Jejím základem měla být univerzální lidská práva a vláda vzniklá z psané ústavy vytvořené lidem. Paine se neobával možného nebezpečí individuálních a rovných práv pro všechny. Byl přesvědčený, že lidstvo nevyhnutelně spěje k poznání svých práv i povinností.

VI. Použité prameny a literatura

VI.1. Vydané prameny

BECCARIA, Cesare, *O zločinech a trestech*, Praha 1893.

BENTHAM, Jeremy, *Anarchical Fallacies*, London 1816.

BURKE, Edmund, *Úvahy o revoluci ve Francii*, Brno 1997.

CONDORCET, Antoine, *Náčrt historického pokroku lidského ducha*, Praha 1968.

CLARK, J. C. D. (ed.), *Reflections on the Revolution in France: A Critical Edition*, Stanford 2001.

CONWAY, Moncure D. (ed.), *The Writings of Thomas Paine*, New York 1894-1896.

COPELAND, Thomas W. (ed.), *The Correspondence of Edmund Burke*, Chicago a Cambridge 1958-1970.

FONER, Eric (ed.), *Paine: Collected Writings*, New York 1995.

FONER, Philip S. (ed.), *The Complete Writings of Thomas Paine*, New York 1945.

JEFFERSON, Thomas, *Deklarace nezávislosti Spojených států amerických a Ústava Spojených států amerických*, Praha 2000.

KING, Walker – LAURENCE, French (edd.), *The Works of the Right and Honourable Edmund Burke*, London 1803-1827.

LANGFORD, Paul (ed.), *The Writings and Speeches of Edmund Burke*, Oxford 1981.

MONTESQUIEU, Charles, *O duchu zákonů*, Praha 1947.

PHILP, Mark (ed.), *Rights of Man, Common Sense, and Other Political Writings*, Oxford 2008.

ROUSSEAU, Jean-Jacques, *O společenské smlouvě*, Praha 1949.

THOMAS, D. O. (ed.), *Price: Political Writings*, Cambridge 2005.

VI.2. Sekundární domácí literatura

BROŽ, Ivan, *George Washington*, Praha 1994.

BROŽ, Ivan, *Thomas Jefferson ještě žije: o životních osudech autora Deklarace nezávislosti, třetího prezidenta USA, a česko-amerických kontaktech jeho doby*, Plzeň 2001.

CERMAN, Ivo, *Božena Komárková – odboj, disident a lidská práva*, Paměť a dějiny 4, 2013, s. 27-39.

HONZÍK, Miroslav – HONZÍKOVÁ, Hana, *...a překročil řeku Delaware*, Praha 1988.

HROCH, Miroslav – KUBIŠOVÁ, Vlasta, *Francouzská revoluce a Evropa*, Praha 1990.

JEFFERSON, Thomas, *Deklarace nezávislosti Spojených států amerických a Ústava Spojených států amerických*, Praha 2000.

KOMÁRKOVÁ, Božena, *Původ a význam lidských práv*, Praha 1990.

KOMÁRKOVÁ, Božena, *Sekularizovaný svět a evangelium*, Brno 1992.

KOMÁRKOVÁ, Božena, *Lidská práva*, Benešov 1997.

KUČERA, Rudolf, *Edmund Burke, Thomas Paine: slavná kontroverze o lidských právech*, in: HAVLÍČEK, Aleš (ed.). *Lidská a přirozená práva v dějinách*. Ústí n. Labem 2014, s. 128-136.

KUČERA, Rudolf, *Politologická historie demokracie*, Ústí n. Labem 2012.

KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav, *Přehledné dějiny českého a slovenského písemnictví*, Praha 1997.

MALÝ, Jakub, *Amerika od času svého odkrytí až na nejnovější dobu I-VI*, Praha 1853-1857.

MALÝ, Jakub, *Soustátí severoamerické a jeho ústava*, Praha 1875.

- MALÝ, Jakub, *Anglická čítanka*, Praha 1872.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Rusko a Evropa I-III*, Praha 1995-1996.
- MATHESIUS, Vilém, *Dějiny anglické literatury. Od zavedení knihtisku až po realistický román 18. století*, Praha 1933.
- MÁDL, Claire – TINKOVÁ, Daniela, *Francouzský švindl svobody. Francouzská revoluce a veřejné mínění v českých zemích*, Praha 2012.
- MEJDŘICKÁ, Květa, *Čechy a Francouzská revoluce*, Praha 1959.
- NAVRÁTIL, *Stručné dějiny USA*, Praha 1977.
- OPATRNÝ, Josef – RAKOVÁ, Svatava, *USA*, Praha 2003.
- POLDAUF, Ivan a kol., *Anglická čítanka*, Praha 1947.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Benjamin Franklin a první americká revoluce*, Praha 1956.
- PROCHÁZKA, Martin, *Lectures on American Literature*, Praha 2002.
- PROCHÁZKA, Martin – STŘÍBRNÝ, Zdeněk, *Slovník spisovatelů: anglická literatura*, Praha 1996.
- RAKOVÁ, Svatava, *Podivná revoluce. Dlouhá cesta Američanů k nezávislosti (1763-1783)*, Praha 2005.
- STŘÍBRNÝ, Zdeněk, *Dějiny anglické literatury I-II*, Praha 1987.
- TINKOVÁ, Daniela, *Francouzská revoluce*, Praha 2008.
- TINKOVÁ, Daniela (ed.), *Zrození občana. Antologie textů z Francouzské revoluce*, Praha 2015.
- TRNKA, Bohumil, *Dějiny anglické literatury*, Praha 1963.
- VAŇÁČKA, Michael, *Francouzové a Morava v době Velké francouzské revoluce koaličních válek*, Brno 1965.

VI.3. Sekundární zahraniční literatura

ALDRIDGE, Alfred Owen, *Man of Reason: The Life of Thomas Paine*, Philadelphia 1959.

ALDRIDGE, Alfred Owen, *Thomas Paine's American Ideology*, Newark 1984.

AYER, A. J., *Thomas Paine*, Chicago 1988.

BENTHAM, Jeremy, *Anarchical Fallacies*, London 1816.

BROWNE, Ray (ed.), *The Burke-Paine Controversy: Texts and Criticism*, New York 1963.

BUTLER, Marilyn, *Burke, Paine, Godwin and the Revolution Controversy*, Cambridge 1984.

CANAVAN, Francis, *The Burke-Paine Controversy*, *Political Science Reviewer* 6, 1976, s. 387-420.

CANDY, Clara – STANLIS, Peter, *Edmund Burke: A Bibliography of Secondary Sources to 1982*, New York 1983.

CLAYES, Gregory, *Thomas Paine: Social and Political Thought*, London 1989.

COBBAN, Alfred, *The Social Interpretation of the French Revolution*, Cambridge, 1964.

COBBAN, Alfred, *Edmund Burke and the Revolt against the Eighteenth Century: A Study of the Political and Social Thinking of Burke, Wordsworth, Coleridge, and Southey*, London 1960.

COBBAN, Alfred (ed.), *The Debate on the French Revolution, 1789-1800*, London 1950.

CONDORCET, Antoine, *Náčrt historického pokroku lidského ducha*, Praha 1968.

CONE, Carl B., *Burke and the Nature of Politics vol. 1*, Lexington 1957.

CONE, Carl B., *The Age of the French Revolution vol. 2*, Lexington 1964.

CONWAY, Moncure D., *Life of Thomas Paine*, New York 1892.

CRAFTON, Lisa Plummer (ed.), *The French Revolution Debate in English Literature and Culture*, London 1997.

DICKINSON, H. T., *British Radicalism and the French Revolution, 1789-1815*, New York 1985.

DISHMAN, Robert D., *Burke and Paine on Revolution and the Rights of Man*, New York 1971.

EVANS, Chris, *Debating the Revolution: Britain in the 1790's*, London 2006.

FENNESSY, R. R., *Burke, Paine and the Rights of Man: A Difference of Political Opinion*, Hague 1963.

FURET, Francois, *Marx and the French Revolution*, Chicago 1988.

GOLDIE, Mark - WOKLER, Robert (edd.), *The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought*, Cambridge 2006.

HAMPSHER-MONK, Iain, *The Impact of the French Revolution*, Cambridge 2005.

- HODSON, Jane, *Language and Revolution in Burke, Wollstonecraft, Paine and Godwin*, Hampshire 2007.
- HITCHENS, Christopher, *Thomas Paine a jeho Práva člověka*, Praha 2007.
- ISHAY, Micheline R., *The Human Rights Reader*, New York 2006.
- ISHAY, Micheline R., *The History of Human Rights: From Ancient Times to the Globalization Era*, Los Angeles 2004.
- KAYE, Harvey J., *Thomas Paine and the Promise of America*, New York 2005.
- LAUREN, Paul Gordon, *The Evolution of International Human Rights. Vision Seen*, Philadelphia 2011.
- LEFEBVRE, Georges, *Études sur la Révolution française*, Paris 1954.
- LEVIN, Yuval, *The Great Debate: Edmund Burke, Thomas Paine, and the Birth of Right and Left*, New York 2014.
- LOCK, F. P., *Edmund Burke, Volume I: 1730-1784*, Oxford 1998.
- LOCK, F. P., *Edmund Burke, Volume II: 1784-1797*, Oxford 2006.
- MICHELET, Jules, *Histoire de la Revolution française*, Paris 1847-1853.
- MONTESQUIEU, Charles, *O duchu zákonů*, Praha 1947.
- MORLEY, John, *Edmund Burke: A Historical Study*, London 1867.
- O'BRIEN, Pdraig, *Debate Aborted 1789-91: Priestley, Paine, Burke and the Revolution in France*, Edinburgh 1996.
- O'GORMAN, Frank, *Edmund Burke: His Political Philosophy*, London 2004.
- O'NEILL, Daniel, *The Burke-Wollstonecraft Debate. Savegery, Civilization, and Democracy*, Pennsylvania 2007.

PHILP, Mark (ed.), *The French Revolution and British Popular Politics*, Cambridge 2004.

PHILP, Mark, *Reforming ideas in Britain: Politics and Language in the Shadow of the French Revolution, 1789-1815*, Cambridge 2014.

PLASSART, Anna, *The Scottish Enlightenment and the French Revolution*, Cambridge 2015.

PRIOR, James, *Memoir of the Life and Characheter of the Right Honourable Edmund Burke*, Philadelphia 1925.

SAFIRE, William, *Safire's Political Dictionary*, Oxford 2008.

STANLIS, Peter, *Edmund Burke and the Natural Law*, Michigan 1958.

TOCQUEVILLE, Alexis, *L'ancien régime et la Révolution*, Paris 1856.

VERHOEVEN, Will, *Americomania and the French Revolution debate in Britain, 1789-1802*, Cambridge 2013.

WEST, E. G., *Adam Smith*, New York 1969.